

AKADEMIN FÖR UTBILDNING OCH EKONOMI
Avdelningen för kultur-, religions- och utbildningsvetenskap

Kön, sexualitet, etnicitet och socioekonomisk bakgrund

- Om intersektionalitet i gymnasiets religionsläroböcker

Emelie Ahlén

Ht 2013

C-uppsats, Grundnivå (kandidatexamen), 15hp
Religionsvetenskap

Religion med ämnesdidaktisk inriktning

Handledare: Tomas Appelqvist
Examinator: Febe Orest

Abstract

I uppsatsen kopplas styrdokumentens uppmaning om undervisning kring intersektionalitet med det innehåll som finns i religionskunskapsläroböcker för gymnasiet som publicerats efter gymnasiereformen 2011. Syftet var att studera om läroböckerna tar upp intersektionalitet uttalat eller indirekt och/eller om de olika kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet behandlas var för sig samt i vilka sammanhang det i sådana fall sker. Tre frågeställningar formulerades. Den första handlade om hur gymnasiets religionsläroböcker med utgivning från och med 2011 beskriver förhållandet mellan världsreligionerna och kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet. Den andra frågan handlade om i vilka andra sammanhang (kapitel) de olika kategorierna beskrivs i läroböckerna. Den tredje frågan gällde vad som tas upp om själva begreppet samt fenomenet intersektionalitet i dessa religionsläroböcker.

En genomgång av forskning kring intersektionalitet ledde fram till en definition av begreppet, d.v.s. att kategorier som kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet intra-agerar med varandra och är föränderliga. Kategorierna kopplas också till en maktordning där vissa grupper ses som överordnade och andra underordnade. Den metod som användes vid granskningen var en kvalitativ textanalys utifrån fyra slumpmässigt utvalda läroböcker från fyra olika förlag.

Resultatet visade att begreppet intersektionalitet enbart nämns i en av böckerna och att fenomenet intersektionalitet förekommer sparsamt och främst i samband med identitet. I förhållande till världsreligionerna samt etik och moral behandlas de olika kategorierna framför allt var för sig. Kategorin kön utvecklas mest, medan etnicitet och socioekonomisk bakgrund nämns tämligen lite. I böckerna framträder en manlig och heterosexuell norm, men författarna betonar att traditionella mönster ändras allt mer, vilket visar att kategorierna är föränderliga. Studien har visat att styrdokumentens definition av intersektionalitet är smalare än den som anförs i tidigare forskning, vilket kan vara en förklaring till att läroböckerna inte använder sig av ett mer uttalat intersektionellt perspektiv.

Nyckelord: intersektionalitet, kön, sexualitet, etnicitet, socioekonomisk bakgrund, religion, identitet, etik och moral, läroböcksanalys.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.1 Syfte och frågeställningar.....	2
1.2 Avgränsningar och relevans	2
1.3 Den vetenskapliga diskussionen kring intersektionalitet.....	4
1.3.1 Begreppet intersektionalitet.....	4
1.3.2 Begreppet kön som konstruktion och maktordning	6
1.3.4 Begreppet socioekonomisk bakgrund/klass som konstruktion och maktordning.....	7
1.3.5 Begreppet etnicitet som maktordning	7
1.3.6 Intersektionalitet ur två olika perspektiv	8
1.4 Tidigare forskning	8
1.5 Metod	10
1.6 Material	11
1.7 Uppsatsens disposition	12
2. Förhållandet mellan världsreligionerna och kategorierna kön,sexualitet, socioekonomisk bakgrund samt etnicitet	13
2.1 Kön.....	13
2.1.1 Kategorin kön i de abrahamitiska religionerna	13
2.1.2 Kategorin kön i hinduismen och buddhismen.....	16
2.2 Sexualitet.....	18
2.2.1 Kategorin sexualitet i de abrahamitiska religionerna.....	18
2.2.2 Kategorin sexualitet i hinduismen och buddhismen	20
2.3 Socioekonomisk bakgrund/klass	21
2.3.1 Kategorin socioekonomisk bakgrund i de abrahamitiska religionerna	21
2.3.2 Kategorin socioekonomisk bakgrund i hinduismen och buddhismen.....	23
2.4 Etnicitet	25
2.4.1 Kategorin etnicitet i de abrahamitiska religionerna	25
2.4.2 Kategorin etnicitet i hinduismen och buddhismen	30
3. Frågor om kön, sexualitet, etnicitet och socioekonomisk bakgrund i religionsläroböckernas övriga kapitel	32
4. Intersektionalitet i religionsläroböcker	36
5. Slutsatser och diskussion	39
6. Sammanfattning	45
Käll- och litteraturförteckning.....	47

1. Inledning

I somras hittade jag ett gammalt kollegieblock från min mellanstadietid. På baksidan kunde jag läsa: Emelie, Tibro, Västergötland, Sverige, Norden, Europa, Jorden, Universum. Detta påminde mig om att vi redan som barn har en vilja och förmåga att placera in oss själva i ett sammanhang, att hitta en identitet. I dagens samhälle är kategorisering av människor snarare regel än undantag. Vi kategoriseras medvetet eller omedvetet både av andra och av oss själva utifrån kön, ålder, etnicitet, religion, sexuell läggning, ekonomiska förutsättningar m.m. Detta är något som Skolverket har tagit fasta på i den nya ämnesplanen för Religionskunskap. Den 1 juli 2011 genomfördes en gymnasiereform i Sverige och en av regeringens intentioner var att göra styrdokumentet tydligare.¹ När det gäller religionsämnet infördes en ny ämnesplan. I denna finns många likheter gentemot den tidigare kursplanen, men enligt Skolverkets hemsida betonas två områden starkare än tidigare; nämligen religion och vetenskap samt intersektionalitet. Gällande intersektionalitet står det:

Det andra området är intersektionalitet, dvs. frågor om kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet. Dessa frågor kan behandlas, diskuteras och analyseras i relation till såväl religiösa som icke-religiösa uppfattningar och övertygelser, och de har klara etiska och existentiella förutsättningar och implikationer.²

Intersektionalitet sägs alltså handla om ”frågor” om kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet och kopplas samman med studier av religioner, icke-religiösa uppfattningar samt etiska och existentiella frågor. Skolverket exemplifierar detta på följande sätt:

Till exempel kan det innebära att man studerar hur en viss religion eller livsåskådning förhåller sig till socioekonomiska skillnader, hur religionen eller livsåskådningen kan yttra sig för människor beroende på deras socioekonomiska status, och i vilken mån och på vilket sätt religionen eller livsåskådningen kan bidra till att antingen legitimera och vidmakthålla eller motverka socioekonomiska skillnader.³

Intersektionalitet kopplas även samman med identitet. Det står att:

Ur ett intersektionellt perspektiv formas människors identiteter på grundval av en rad olika faktorer, såsom etnicitet, kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och religion. En människas identitet – såsom hon själv uppfattar den eller som den uppfattas av andra – är därför komplex och i viss mån föränderlig. Det innebär att man i ämnet religionskunskap kan studera människors identiteter på ett mer problematiserande och nyanserat sätt. En människas religiösa tillhörighet kan vara bara en av de faktorer som bestämmer hennes sätt att förhålla sig till andra människor och till omvärlden i stort. Den enskilda människans kön, etnicitet, socioekonomiska status osv. är också av betydelse, vilket innebär att det kan finnas såväl likheter som olikheter inom en och samma religions praxis.⁴

Intersektionalitet kan således kopplas till flera ämnesområden inom religionsämnet. I det centrala innehållet för kurserna Religionskunskap 1 och 2 smalnas dock syftet av och det är

---

¹ Skolverket 2011: s. 12.

² <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel> 2013-10-25.

³ <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel> 2013-10-25.

⁴ <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel> 2013-10-25.

enbart *religioner* som kopplas till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet. Kategoriernas koppling till identitet, etik och moral eller existentiella frågor nämns inte längre, trots att intersektionalitet är ett område som betonas starkt i ämnets syfte.⁵

I samband med gymnasireformen har det publicerats en mängd nya läroböcker från olika förlag, vilka i marknadsföring sägs vara utformade i enlighet med de nya ämnesplanerna. Om detta stämmer bör det innebära att läroböckerna tar upp intersektionalitet och/eller de olika kategorierna, vilket ska undersökas i denna uppsats.

1.1 Syfte och frågeställningar

I uppsatsen kommer styrdokumentens uppmaning om undervisning kring intersektionalitet kopplas samman med innehållet i religionskunskapsläroböcker för gymnasiet som publicerats efter gymnasireformen 2011. Syftet är att studera om läroböckerna tar upp intersektionalitet uttalat eller indirekt och/eller om de olika kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet behandlas var för sig samt i vilka sammanhang det i sådana fall sker. Detta syfte bör framför allt ses som deskriptivt.⁶

För att konkretisera undersökningen har följande frågeställningar formulerats:

1. Hur beskriver religionskunskapsläroböcker för gymnasiet med utgivningsår från och med 2011 förhållandet mellan världsreligionerna och kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet?
2. I vilka andra sammanhang (i vilka kapitel) behandlas frågor som rör kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet i religionskunskapsböcker för gymnasiet med utgivningsår från och med 2011?
3. Vad tas upp om begreppet samt fenomenet intersektionalitet i religionskunskapsläroböcker för gymnasiet med utgivningsår från och med 2011?

I frågeställningarna skiljer jag medvetet mellan *begreppet* samt *fenomenet* intersektionalitet. I den nya ämnesplanen för Religionskunskap används *begreppet*⁷ intersektionalitet uttalat i anslutning i ämnets syfte, vilket nämndes ovan, och jag vill därför undersöka om *begreppet* även nämns i läroböckerna. Men det finns också en möjlighet att läroböckerna inte använder *begreppet* intersektionalitet, men ändå behandlar själva *fenomenet*⁸ intersektionalitet. Därför görs denna betoning i frågeställningarna.

1.2 Avgränsningar och relevans

I ämnesplanen för Religionskunskap står det att eleven ska ges möjlighet att analysera hur religion förhåller sig till *bland annat* kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet.

⁵ <http://www.skolverket.se/loroplener-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel> 2013-10-25.

⁶ Holme m.fl. 1997: s. 43.

⁷ Med begreppet avser jag själva ordet, termen, intersektionalitet. Se t.ex.

<http://www.psykologiguide.se/www/pages/?Lookup=begrepp> för en definition av ”begrepp”.

⁸ Med fenomenet avser jag själva företeelsen intersektionalitet, d.v.s. det som Lykke beskriver som intra-aktion mellan sammanflätade kategorier. Se Lykke 2005: 2-3: s. 8ff. Se även t.ex.

<http://www.psykologiguide.se/www/pages/?Lookup=Fenomen> för en definition av ”fenomen”.

Detta signalerar att fler kategorier kan vara intressanta, men eftersom styrdokumentet nämner just dessa kategorier kommer de att studeras och andra, som t.ex. funktionshinder eller ålder, utelämnas.⁹ För att göra undersökningen möjlig att genomföra under den tid som finns till förfogande har även andra avgränsningar gjorts. En genomgång av förlagens hemsidor visade att en hel del böcker har getts ut i religionskunskap efter år 2011. Vissa av böckerna är nya, medan andra har omarbetats utifrån den nya ämnesplanen. Av dessa böcker har jag slumpmässigt valt ut en bok vardera från läromedelsförlagen Liber, Gleerups, Studentlitteratur samt Natur och Kultur. I dessa böcker kommer i stort sett hela innehållet granskas, förutom religioner som inte hör till de s.k. världsreligionerna¹⁰ samt icke-religiösa livsåskådningar. Denna avgränsning har dels gjorts eftersom urvalet av ”övriga religioner” är olika i läroböckerna och dels för att minska undersökningens omfattning.

Valet av just intersektionalitet som uppsatsämne har relevans eftersom intersektionalitet betonas särskilt i den nya ämnesplanen. Jag vill också se i vilken kontext intersektionalitet behandlas eftersom styrdokumentet framhåller att det dels kan ställas i relation till religioner och livsåskådningar, men även till frågor om etik, identitet och existentiella frågor. Dessutom behövs fler studier av innehållet i skolans läromedel. År 2006 gjorde Skolverket en stor granskning av lärobokens betydelse i undervisningen för att se om den har en styrande funktion. Undersökningen genomfördes visserligen på grundskolan, men visade att läroböcker har en stark ställning i undervisningen. Lärare väljer idag olika läromedel, men läroboken är en viktig del. Undersökningen visade också att lärare ser läroboksanvändning som ett sätt att säkerställa överensstämmelse mellan undervisning och styrdokument,¹¹ vilket ställer stora krav på böckernas innehåll. Från senare hälften av 1800-talet och fram till 1990-talet fanns en statlig granskning av läroböcker. Statens läroboksnämnd granskade om böckernas innehåll var objektivt och i enlighet med undervisningsplanen samt noterade vilka som fick användas i undervisningen. Men när allt fler läroböcker gavs ut blev granskningen svårare och den upphörde år 1991.¹² Sedan Skolverkets undersökning 2006 har få större studier genomförts med fokus på läromedelsanvändning. I en text från Skolverkets hemsida från 2012 står det att studier från såväl Sverige som Norge visar att få lärare väljer att arbeta helt utan läroböcker samt att en stor andel av lärarna planerar undervisningen utifrån läroboken. Det betonas dock att den enskilde läraren bör kunna skilja kursplaner från läromedel eftersom en lärobok som utger sig för att vara anpassad för en viss kursplan inte automatiskt inte behöver täcka samtliga delar¹³ samt att didaktisk forskning kring hur läromedel används är ett ganska nytt område.¹⁴ Att forskningen kring överensstämmelse mellan styrdokument och läromedel är

---

⁹ Enligt Appelros, 2005(26): 2-3, bör även ålder, yrke eller religion tillföras i intersektionella analyser. Religion kan vara grund för förtryck på samma sätt som övriga kategorier eftersom religiösa ideologier formar människors föreställningar om kön, sexuell läggning, etnicitet, klass etc.

¹⁰ Med världsreligionerna avses judendom, kristendom, islam, hinduism samt buddhism.

¹¹ Skolverket, *Läromedlens roll i undervisningen*, 2006: s. 128ff.

¹² Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund*, 2006: s. 7ff.

¹³ <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/pa-vilket-satt-kan-laromedel-styra-undervisningen-1.181693> 2014-01-17. Forskare som tillfrågats är Monica Johansson, lektor i pedagogik, Luleå tekniska universitet, Niklas Ammert, lektor i historia med inriktning mot ämnesdidaktik/utbildningsvetenskap, Linnéuniversitetet, Anna Johansson Harrie, lektor i pedagogiskt arbete med inriktning mot samhällsämnenas didaktik, Linköpings universitet.

¹⁴ <http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/ar-forskarna-overens-1.181787> 2014-01-17.

relativt liten anser jag ger denna studie hög relevans och min förhoppning är att denna uppsats kan bli ett stöd för lärare i granskningen och diskussionen kring religionsläroböckers innehåll.

1.3 Den vetenskapliga diskussionen kring intersektionalitet

1.3.1 Begreppet intersektionalitet

Eftersom intersektionalitet är uppsatsens huvudbegrepp bör det definieras och sättas in i sitt sammanhang. Begreppet kommer från engelskans ”*intersection*” med ursprung i verbet ”*to intersect*”, som översatt till svenska får innebörden att genomskära eller korsa. Begreppet har sina rötter i forskningsfältet Black feminism och introducerades av den amerikanska professorn Kimberlé Crenshaw.¹⁵ Crenshaw lyfte fram att socialt och kulturellt konstruerade kategorier som genus, klass, ras/etnicitet eller sexualitet bör ses som sammanflätande och ömsesidigt beroende av varandra.¹⁶ Tankarna utgick från en ny våg inom feminismen på 1990-talet som var inspirerad av postmodernismen. Den postmoderna feminismen kritiserade tidigare forskning för att främst fokusera på erfarenheter från vita heterosexuella medelklasskvinnor, vilket osynliggjorde andra kvinnor. T.ex. saknades svarta och lesbiska kvinnors erfarenheter, vilket visade att kvinnor inte kan ses som en homogen grupp. Den nya forskningen ville därför istället lyfta fram kvinnors *olika* erfarenheter och visa att det finns olika feminiteter och olika maskuliniteter när begreppen kopplas till t.ex. klassideal, sexualitet och etnicitet. T.ex. fanns under 1800-talet olika ideal för borgarklassens och arbetarklassens kvinnor, vilket visar att det fanns olika feminiteter när kön och klass vävdes samman. Dessa olikheter skulle nu synliggöras med hjälp av ett intersektionellt perspektiv.¹⁷

Tina Mattson, fil dr i socialt arbete, beskriver att begreppen *konstruktion*, *maktstruktur* och *kategorisering* är viktiga för att förstå intersektionalitet. En *konstruktion* innebär förenklat att verkligheten blir så som vi tolkar den. Vi förklarar saker utifrån det vi redan tror oss veta och på så sätt återskapas våra föreställningar gång på gång. På detta sätt skapas gemensamma föreställningar om t.ex. manligt och kvinnligt, sexualitet, etnicitet m.m. För att strukturera våra föreställningar skapas olika *kategorier*. Kön kan vara en kategori och etnicitet en annan. Med hjälp av kategorier kan vi ordna världen och förstå det som omger oss. Dessa kategorier kan sedan rangordnas genom *maktstrukturer*. Överordnade grupper har p.g.a. sin maktposition företräde när det gäller att definiera olika grupper. Vissa grupper värderas högre än andra och denna rangordning bärs sedan upp av oss genom vårt agerande och ifrågasätts sällan.¹⁸ (I avsnitt 1.3.2 – 1.3.5 kommer maktordningen i relation till kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet beskrivas.) I ett maktperspektiv ses kategorierna som både *relationella* och *hierarkiskt ordnade*. Världen förstås ofta i form av dikotomier, d.v.s. motsatspar som t.ex. man eller kvinna, svart eller vit, gammal eller ung. Det ena begreppet finns genom att speglas i det andra. Det är vad dess motsats inte är, d.v.s. begreppen är *relationella*. Men de är också

---

¹⁵ Tolvhed 2010: s. 59.

¹⁶ Crenshaw, 1989. Andra internationella forskare som fokuserat på kopplingen mellan ras/etnicitet och kön är bl.a. Hooks 1981 samt Hill-Collins 1996. Även de kritiserade den västerländska feminismens betoning av vita kvinnor medelklasskvinnors erfarenheter och lyfte fram att *kön* måste ses i relation till *nation*.

¹⁷ Mattson 2010: s. 17ff samt 53. Denna diskussion kan man även finna i Brah och Phoenix, 2004, vilka utgår från slavrättsaktivisten Sojourner Truths fråga ”Ain’t I a woman?” De förespråkar en koppling mellan kategorierna kön, ras (race), klass och sexualitet och skriver: ”studying these intersections allows a more complex and dynamic understanding than a focus on social class alone” (s. 75).

¹⁸ Mattson 2010: s. 27-36.

hierarkiskt ordnade vilket innebär att det ena begreppet är överordnat det andra, t.ex. är vit överordnat svart och man överordnat kvinna. Andra motsattpar är t.ex. medelklass-arbetarklass, heterosexualitet-annan sexualitet, västerländsk-österländsk. Detta sätt att kategorisera skapar en över- och underordning. När kategorierna vävs samman intersektionellt framträder t.ex. olika maskuliniteter. T.ex. har homosexuella män med invandrarbakgrund en mer underordnad position än t.ex. heterosexuella män utan invandrarbakgrund, enligt detta synsätt.¹⁹

Flera av dessa tankar återfinns i *Paulina de los Reyes, Irene Molinas och Diana Mulinas* bok ”*Maktens (o)lika förklädnader*” vilken fick stor genomslagskraft 2002. Dessa postkolonialt inspirerade forskare anses ha introducerat begreppet intersektionalitet i Sverige. De menar, liksom Mattson ovan, att t.ex. kön eller klass förändras i mötet med andra kategorier och att det inte går att studera enbart en kategori för att få en fullständig bild. De betonar också att kategorier upprättas i motsatsförhållanden. T.ex. är föreställningar om heterosexuella centrala i förståelsen av homosexuella. De utgår från ett tydligt maktperspektiv.²⁰

På 2000-talet fick begreppet intersektionalitet stort genomslag i svensk samhälls- och kulturforskning och i ett temanummer av *Kvinnovetenskaplig tidskrift* år 2005 fördes en diskussion om begreppet. En som deltog i diskussionerna var forskaren Nina Lykke, som redan 2003 skrev en uppmärksammat artikel i samma tidskrift.²¹ I sina artiklar lyfter Lykke fram både problem och förtjänster med intersektionalitet. En av hennes viktigaste utgångspunkter är att intersektionalitet inte bör ses som att *separata* kategorier samverkar med varandra. Hon skriver att ”det inte löser problemen att byta ut ett antingen/eller mot ett både/och”.²² Översättningen av engelskans ”intersection” till vägkorsning kan ge en felaktig bild av vägar som korsar varandra och sedan fortsätter i var sin riktning. Istället bör kategorierna ses som intra-aktiva, d.v.s. sammanflätade med varandra och konstant föränderliga i olika kontexter. Lykke använder medvetet begreppet ”intra-agera” istället för inter-agera” eftersom *interaktion* är något som pågår mellan olika enheter som stöter ihop med varandra, utan någon ömsesidig omvandling. *Intra-agera* innebär däremot en ömsesidig påverkan mellan olika fenomen som både genomtränger och omvandlar varandra.²³ Denna uppsats kommer bygga på Lykkes definition av intersektionalitet.

Lykke menar att det finns en risk med intersektionalitetsbegreppet eftersom det kan låsa fast människor i kategorier och därmed fortsätta förmedla förtryck. Forskare måste noga framhålla att kategorierna är något som individer ”gör” och att de inte har karaktären av ”är”.²⁴ Lykke framhåller också att forskare som vill använda begreppet ställs inför svåra metodiska

---

¹⁹ Mattson 2010: s. 40, 55f samt s. 81.

²⁰ de los Reyes m.fl. 2002: s. 11. I både svensk och internationell forskning har det förts en diskussion om de olika maktordningarna är symmetriska eller om någon är överordnad andra. Yuval-Davis (2006: s. 201ff), från University of East London, menar att sammanflätningen av kategorier kan se olika ut i olika historiska situationer och att de därför inte är helt symmetriska. Lykke (2005:2-3 s. 10) kallar detta för konkurrerande intersektionalitet, men höjer dock ett varningens finger mot att ge någon kategori en a priori status framför andra eftersom det kan leda till reduktionism, d.v.s. att någon kategori får förhandsfokus och andra kategoriers betydelse förringas.

²¹ Lykke 2003:24.

²² Lykke 2005:2-3, s. 10.

²³ Lykke 2007: s. 8.

²⁴ Lykke 2005:2-3, s. 14.

problem. Flera studier har fokuserat på t.ex. kön och klass *eller* kön och sexualitet, men när fler kategorier ska ingå i analysen räcker det inte att addera teorier utan forskaren måste på djupet studera hur kategorierna är en del av varandra, intra-agerar. Och detta bör ske utan att någon kategori betraktas som överordnad de andra. Hur detta ska gå till rent metodiskt finns det inga svar på än.²⁵ Dessa metodologiska problem lyfts också fram av Helena Tolvhed som gjort en forskningsöversikt av begreppet. Hon påtalar att en väsentlig kritik mot begreppet är svårigheten att studera många kategorier, utan att hamna i ett ”uppgivet etcetera”. Detta är intersektionalitetens paradox. Å ena sidan bör kategorierna inte ses som självständiga och skilda från varandra, men samtidigt förutsätts att det som är sammanvävt på något sätt är avgränsat, för hur kan det annars sammanvävas med någonting annat?²⁶ Trots farhågorna som finns kring begreppet anser både Lykke och Tolvhed att fördelarna överväger eftersom det synliggör sådant som tidigare varit dolt.²⁷

1.3.2 Begreppet kön som konstruktion och maktordning

I denna studie kommer kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet vara i fokus och dessa kategorier kräver i sig ett förtydligande. Inom den genusvetenskapliga forskningen ses inte kön som biologiskt fixerat, utan som något vi människor konstruerar, vilket gör det föränderligt. Kvinnor och män uppfattar sig själva på olika sätt beroende på den sociala, historiska och kulturella kontexten. Vad som är feminint och maskulint ligger i våra föreställningar. Enligt forskare skapas denna konstruktion genom fostran. Redan som barn skiljs pojkar och flickor åt och bemöts på olika sätt. Detta fortsätter också i form av socialisering i vuxen ålder via medier, arbetsliv, fritidsaktiviteter och privata sammanhang. De beteenden som är önskvärda synliggörs, medan övriga osynliggörs. En ofta citerad forskare på området, Butler, anser att kön konstrueras i relation till sexualitet. Människor betraktar ofta den reproduktiva sexualiteten, d.v.s. den som kan leda till graviditet, som något icke-konstruerat, något som ”är”. Därför ses heterosexualitet som ”naturligt”. Eftersom heterosexualitet bygger på begär som riktas mot olikhet, blir olikhet också något som förväntas av kön, enligt Butler. Detta innebär att kön konstrueras på ett sådant sätt att feminitet och maskulinitet skiljer sig åt.²⁸

Enligt feministisk analys präglas samhället av en maktordning där män är överordnade. Mannen är norm och ifrågasätts inte på samma sätt som kvinnor. Män är dessutom könsneutrala och osynliggjorda i språket, medan kvinnor synliggörs som just kvinnor. Flera ord och titlar är maskulint kodade utan att vi tänker på det som t.ex. läkare eller advokat. Dessa könskodas t.ex. till ”kvinnlig läkare” för att fånga att en kvinna innehar titeln. På 1990-talet

---

²⁵ Lykke 2007: s. 5ff.

²⁶ Tolvhed 2010: s. 63f. Denna diskussion om begreppets användbarhet har även förts i internationella sammanhang. Jennifer Nash som är verksam vid George Washington University diskuterar i artikeln *Re-thinking Intersectionality*, 2008: s. 4, 7 svagheter i anslutning till begreppet. Hon menar att ett problem är “the lack of a clearly defined intersectional methodology” (s. 4) och lyfter fram svårigheten med det oändliga antal intersektioner som är möjliga. Hon kritiserar också “the use of black women as prototypical intersectional subjects” (s. 4, 7) d.v.s. att Black feminism hamnar i samma fälla som tidigare forskning eftersom den tenderar att se svarta kvinnor som en homogen grupp.

²⁷ Tolvhed 2010: s. 68 samt Lykke 2007: s. 5ff.

²⁸ Mattson 2010: s. 43ff. Enligt Butler är detta egentligen felaktigt eftersom det inte finns någon sexualitet som är mer riktig än någon annan. Dessutom bygger resonemanget på att sexualitet alltid handlar om reproduktion, vilket inte behöver vara fallet.

utvecklades det s.k. genussystemet av bl.a. historikern Yvonne Hirdman. Hon menade att samhället struktureras efter principerna: manlighet som norm och isärhållandets princip. Isärhållandets princip innebär att kvinnor och män har olika arbetsuppgifter och inte bör blandas. Manligheten som norm innebär att det som män gör värderas högre. Idag kritiseras synsättet för att inte ta hänsyn till andra faktorer som t.ex. klass, etnicitet och sexualitet.²⁹

1.3.3 Begreppet sexualitet som konstruktion och maktordning

Även synen på sexualitet ses av vissa forskare som något konstruerat eftersom det som anses attraktivt har varierat över tid. Fram till 1800-talet sågs sexualitet som en handling, en akt, och inte relaterat till något man ”är”. Begär behövde inte enbart riktas mot motsatt kön, utan t.ex. gentemot skönhet. Men under 1800-talet blev sexualitet en del av vår identitet och under 1900-talet skapades termen homosexualitet, som något som avskiljs från annan sexualitet. Sexualitet blev en maktordning. Idag anser forskare att det finns en heteronormativ maktordning i samhället där det ses mest riktigt och naturligt att leva med någon av motsatt kön eftersom denna sexualitet är kopplad till reproduktion. Ett exempel på denna heteronorm är det ifrågasättande som ofta riktas gentemot öppen homo- bi- eller transsexualitet. Homosexuella kritiserar t.ex. för att offentligt visa sin kärlek eller tala om sin sexualitet, men om heterosexuella gör samma sak leder det sällan till någon kritik.³⁰

1.3.4 Begreppet socioekonomisk bakgrund/klass som konstruktion och maktordning

I styrdokumenterna används begreppet socioekonomisk bakgrund, vilket kan kopplas till tidigare forskning om klass. Klassbegreppet användes flitigt på 1970-talet, men minskade fr.o.m. 1980-talet, vilket kan bero på att det blev allt svårare att använda i ett föränderligt samhälle. Traditionellt syftade klassbegreppet på ekonomiska villkor för olika grupper i samhället. Både Karl Marx och Max Weber framförde att det finns en hierarkisk maktordning i samhället. Marx menade att aristokratin, borgar- och arbetarklassen skapades utifrån deras relation till samhällets produktionsmedel. Weber inkluderade fler aspekter än de ekonomiska som t.ex. utbildning och politiskt inflytande. Ytterligare en aspekt diskuterades av Bourdieu i form av symboliskt kapital. Den som är ”nyrik” kan ses med förakt av överklassen eftersom personen inte anses följa rätt kulturella koder. Klassbegreppet innefattar således mer än ekonomisk ojämlikhet. Idag framhåller forskare att klass är en konstruktion. Precis som vi fostras till flickor eller pojkar fostras och socialiseras vi in i en viss klass. Även här finns tankar om över- och underordning. I samband med den industriella revolutionen började arbetarklassen ses som farlig, smutsig, sexuellt- och fysiskt hotfull, medan medelklassen framställdes som kontrollerad och ren. Sedan dess har medelklassen setts som överordnad.³¹

1.3.5 Begreppet etnicitet som maktordning

Etnicitet är ett svårdefinierat begrepp. Enligt Mattson kan det definieras som ”de processer som skapar en samhörighet mellan och inom grupper av människor och som också innebär en hierarkisk organisering av dessa grupper”.³² Samhörigheten kan handla om ett gemensamt språk, religion, seder och bruk. Men det finns ingen klar definition eftersom samhörigheten kan variera i olika kontexter. Även etnicitet bör således ses som en konstruktion. En statisk

---

²⁹ Mattson 2010: s. 51ff.

³⁰ Mattson 2010: s. 61ff.

³¹ Mattson 2010: s. 67ff.

³² Mattson 2010: s. 76.

syn på etnicitet riskerar att dela in människor på ett sätt som liknar rasbegreppet, d.v.s. att det är något som finns inskrivet i våra kroppar.

I studier av etnicitet är en åtskillnad mellan ”vi” och ”de andra” viktig. En grups samhörighet beskrivs ofta utifrån hur den skiljer sig från andra grupper. I intersektionella analyser av etnicitet har postkolonialismen spelat stor roll, vilken menar att kolonialismen har lett till att västerlandet uppfattar sig som överordnad gentemot andra delar av världen. Den västerländska kulturen ses som norm i stora delar av världen och därmed skapas föreställningar om över- och underordning även i relation till etnicitet. ”De andra”, d.v.s. de icke-västerländska, har intagit en underordnad roll och den vita västerländska medelklassmannen har i intersektionella analyser visat sig ha en överordnad position.³³

Runblom, som studerat etnicitet i läroböcker för Skolverkets räkning, skriver att etnicitet kan ha både positiv och negativ betydelse. Det kan uppfattas positivt när det handlar om en grups eller ett folks kamp för t.ex. frihet, självständighet eller mänskliga rättigheter, men kan också vara negativt om det handlar om en majoritetsbefolknings förtryck av minoriteter i form av diskriminering, segregation, etnisk rensning m.m. Dessutom kan den enskilda personens identifiering med en viss etnisk grupp vara stark eller svag. I vissa fall kan den enskilda individens uppfattning om sin etnicitet stå i konflikt med omgivningens föreställning.³⁴

1.3.6 Intersektionalitet ur två olika perspektiv

Den vetenskapliga diskussionen ovan visar att intersektionalitet dels kan kopplas till ett maktperspektiv, d.v.s. att över- och underordnade grupper relateras till varandra, dels till studier av människors identitet. Detta är i enlighet med Skolverkets formuleringar om att frågor om kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet kan kopplas både till olika religioner, men också till identitet, etik och existentiella frågor.

1.4 Tidigare forskning

Det finns en hel del tidigare forskning om intersektionalitet, varav en del redan har behandlats i avsnitten ovan. När det gäller intersektionalitet i relation till läroböcker är urvalet däremot begränsat. Angerd Eilard har skrivit avhandlingen *Modern, svensk och jämställd – Om barn, familj och omvärld i skolans läseböcker 1962-2007*. I denna studeras hur stereotyper och normer för klass, kön och etnicitet har konstruerats i grundskolans läseböcker från och med 1962. Avhandlingen visar att äldre läseböcker befäster stereotyper kring etnisk bakgrund samt jämställdhet och i vissa fall strider mot läroplanerna. De nyare läseböckerna är något mer jämställda, men lyckas inte helt. Det förekommer t.ex. fler barn med olika kulturell bakgrund, men de underordnas västerländska ideal. Flickorna framstår som starkare samt mer initiativtagande än tidigare, men enligt Eilard beror det på att flickorna har tagit sig in i maskulina miljöer. För pojkarna som träder in på kvinnliga domäner blir det precis tvärtom. Därför menar han att stereotyper fortfarande befästs i läseböckerna.³⁵

---

³³ Mattson 2010: s. 80ff.

³⁴ Runblom 2006: s.3ff.

³⁵ Eilard 2008.

Jörgen Mattlar har i doktorsavhandlingen *Skolbokspropaganda? En ideologianalys av läroböcker i svenska som andraspråk (1995-2005)* granskat fem läroböcker i svenska som andraspråk med särskilt fokus på kön, etnicitet och klass. Hans syfte var att undersöka vilken bild av Sverige som förmedlas, men också hur synen var på den målgrupp som böckerna vänder sig till. Mattlar kom fram till att målgruppen för böckerna antas ta till sig svenska värderingar gällande sekularisering, barnuppfostran och jämställdhet vilket han anser bryter mot den mångkulturella syn som idag är grunden för svensk integrationspolitik.³⁶

År 2006 gjorde Skolverket en granskning av flera läromedel för grundskolans senare år samt gymnasiet med fokus på kön, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, sexualitet och funktionshinder. De undersökte läroböcker i historia, samhällskunskap, religion och naturvetenskap/biologi. Syftet med undersökningen var att studera eventuella avvikelser mellan läroböckerna och skolans värdegrund samt att uppmärksamma exempel på diskriminering utifrån kön, etnisk tillhörighet, religion, sexuell läggning och funktionshinder.³⁷ Professor Harald Runblom, som granskade begreppet etnicitet, konstaterade att dagens läroböcker skiljer sig mycket från äldre läroböcker, vilka innehöll diskriminerande och stereotypa inslag. Några kränkande inslag hittades inte i de utvalda läroböckerna. Däremot anser han att begrepp som etnicitet, mångkultur och kulturarv inte problematiseras tillräckligt, vilket kan skapa svårigheter för eleverna att relatera till begreppen. Runblom redovisar främst resultat från samhällskunskaps- och historieböcker. Läroböckerna i religion behandlas bara mycket kort.³⁸ Han skriver bl.a. att ”Överlag behandlar läroböckerna i religionskunskap minoritetsfrågor mycket bättre än läroböckerna i samhällskunskap.”³⁹

När det gäller kön visar rapporten att många läroböcker innehåller könsneutrala benämningar som köpmän, slavar, bönder, greker etc. Av sammanhangen kan man också förstå att texterna främst handlar om män. Mannen är norm i en majoritet av böckerna och det finns en överrepresentation av män i texterna. I religionsböckerna finns vissa försök att kommentera begreppet kön, men det sker ofta i särskilda kapitel som inte hänger ihop med övriga texten. Denna delrapport visar även att transpersoner i stort sett är helt osynliga i texterna.⁴⁰ Däremot nämns frågor om homosexualitet och heterosexualitet i flera läroböcker, främst i biologi och religion. I religionsböckerna sker det främst i samband med etiska frågor där eleverna ska ta ställning till om homosexuella ska få adoptera, gifta sig etc. Författarna tror att detta kan förstärka bilden av att homosexualitet är något avvikande. På många bilder och i texterna framträder kärnfamiljer och heterosexualitet ses som norm. Det finns inga uttalade kränkningar mot homosexuella, men själva osynliggörandet kan vara kränkande i sig.⁴¹ Denna undersökning berörde inte kategorin socioekonomisk bakgrund.

Det finns vissa studier som behandlar intersektionalitet i anslutning till skolans dokument/böcker som t.ex. likabehandlingsplaner, nationella prov eller läseböcker samt

---

³⁶ Mattlar 2008.

³⁷ Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund*, 2006: s. 6f.

³⁸ Runblom 2006: s. 44 ff.

³⁹ Runblom 2006: s. 46.

⁴⁰ Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund*, 2006: s. 28ff.

⁴¹ Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund*, 2006: s. 37ff.

bilderböcker.⁴² Stefan Gadd Karlsson har också granskat könsidentitet och sexualitet i samhällskunskapsböcker. Han framhåller att ett intersektionellt perspektiv är önskvärt. Hans uppsats bygger vidare på Skolverkets ovan nämnda rapport och granskar nyare utgivna läroböcker. Hans resultat visar att några av de nya läroböckerna har ett mer inkluderande förhållningssätt, men att transperspektivet fortfarande saknas. I en avslutande diskussion framför han att intersektionalitet kan användas som ett sätt att förändra framtidens läroböcker eftersom ett intersektionellt perspektiv kan se igenom kategorier som förtrycker och osynliggör.⁴³

Utgångspunkten i flera av de ovan nämnda studierna har främst varit att undersöka om någon kategori diskrimineras i texterna, d.v.s. ett maktperspektiv, men studierna har inte fokuserat på hur kategorierna intra-agerar med varandra. Skolverkets rapport är den enda som granskar läroböcker i religion, men det är främst resultaten från samhällskunskaps- och historieböckerna som presenteras i resultatet. Några andra studier av religionsläroböcker ur ett intersektionellt perspektiv har jag inte kunnat finna, vilket ökar relevansen för denna undersökning.

1.5 Metod

Helena Tolvhed, fil dr vid Stockholms Universitet lyfter fram att det finns flera utmaningar relaterade till intersektionalitetsbegreppet. (Se även avsnitt 1.3.1) T.ex. finns ingen specifik metodologi kopplad till begreppet, utan det är upp till den enskilde forskaren att utforma en egen metod.⁴⁴ Jag har i denna uppsats valt att använda en kvalitativ metod i form av textanalys. En sådan analys kan genomföras med hjälp av helhetsanalys och delanalys, d.v.s. att noggrant läsa helheten, men även utvalda delar samt relatera delarna till den kontext de ingår i. Olika delar i en text kan vara av varierande betydelse och vid kvalitativ textanalys är det möjligt att plocka ut de delar som uppfattas som mest centrala. Kvalitativ textanalys är särskilt lämplig för att få fram information som inte uttalas explicit genom intensiv närläsning, vilket lämpar sig för att undersöka om det finns en heterosexuell eller manlig norm i texten eller om *fenomenet* intersektionalitet förekommer.

Ett vanligt tillvägagångssätt vid kvalitativ textanalys är att läsa texten aktivt flera gånger och formulera frågor till texten, vilka sedan utgör analysverktyget i den fortsatta undersökningen. Därefter läses de delar av texten igen som är relevanta för frågeställningarna och svaren kan t.ex. analyseras utifrån i förväg uppställda kategorier.⁴⁵ Eftersom det är fyra läroböcker som ska granskas i denna uppsats är det av tidsskäl inte möjligt att läsa dem i sin helhet flera gånger. Jag kommer därför arbeta utifrån på förhand uppställda kategorier. Kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet studeras i varje kapitel för sig. Allt som har med kategorierna att göra noteras med sidnummer och korta referat i olika kolumner i ett dokument. Även bilder och elevfrågor analyseras utifrån uppställda kategorier. Utifrån varje kapitel i böckerna granskas också förekomsten av *begreppet* samt *fenomenet* intersek-

---

⁴² Vernersson 2012, Roos 2013, Josefsson 2009, Palmér m.fl.2011.

⁴³ Gadd Karlsson 2011.

⁴⁴ Tolvhed 2010:s. 68f. Även Leslie McCall diskuterar dessa problem i artikeln *Intersektionalitetens komplexitet*. Ingår i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2005(26): 2-3.

⁴⁵ Holme 1997: s. 141f.

tionalitet, d.v.s. om intersektionalitet uttrycks explicit eller implicit genom att olika kategorier intra-agerar med varandra. När samtliga fyra böcker har lästs påbörjas analysen av materialet i kolumnerna. Jag kommer utgå från ett ämnesområde i taget; världsreligionerna, identitet, etik och moral samt övriga kapitel. Vid studiet av t.ex. judendomen utgår jag från en kategori i taget, d.v.s. kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet och jämför innehållet i de fyra böckerna utifrån anteckningar och sidnummer i kolumnerna. Detta innebär att utvalda delar i läroböckerna studeras än en gång. Detta är en tidskrävande, men nödvändig metod eftersom en systematisk analys och jämförelse behövs för att kunna analysera varje kategori för sig och fånga upp likheter och skillnader mellan läroböckerna. I granskningen måste jag också ta hänsyn till det som *inte* syns i texten eller i bilderna, vilket underlättas av de i förväg uppställda kolumnerna som synliggör varje kategori.

Vid en kvalitativ metod bör urvalet inte vara alltför stort eftersom närläsning är en tidskrävande metod. Detta gör att resultatet kan bli svårt att generalisera till ett större urval.⁴⁶ Utifrån de fyra böcker som valts i denna uppsats är det inte möjligt att dra några generella slutsatser kring samtliga läroböcker som getts ut, men min förhoppning är att studien ska visa på olika tendenser och ge en förståelse på djupet. Vid all texttolkning krävs också en medvetenhet om att den egna förförståelsen kan påverka hur resultaten tolkas. Det är svårt att möta en text utan en förförståelse och därför är det viktigt att alla överväganden i undersökningen presenteras i resultatet.⁴⁷ Genom att använda citat och sammanfattande referat kommer jag kunna visa hur tolkningen har gått till och minimera denna risk.

1.6 Material

Som underlag för analysen i uppsatsen har fyra religionsläroböcker för gymnasiet valts ut från olika förlag. Samtliga böcker är utgivna under 2011 eller 2012. Urvalet gjordes slumpmässigt utifrån de fyra förlagens hemsidor. Eftersom urvalet var slumpmässigt skiljer sig böckerna något åt till karaktär gällande omfång, vilka program de riktar sig till, vilken kurs innehållet riktar sig gentemot och hur många upplagor de getts ut i tidigare. Detta ser jag som en styrka snarare än en svaghet eftersom det kan visa på en större bredd.

Den första boken heter *Religion för gymnasiet 1* och gavs ut 2012. Författarna Katarina Lycken Rüter och Veronica Wirström arbetar som religionslärare⁴⁸ och Lennart Göth är författare och har undervisat på en folkhögskola.⁴⁹ Boken är en nyutgåva från Natur och Kultur, vilken marknadsförs som en lättöverskådlig och innehållsrik bok som utvecklar frågor om religioner och livsåskådningar ur ett livsfrågeperspektiv. Den inleds med ett kapitel om livsåskådningar och ett kapitel om gott och ont. Därefter följer kapitel om de abrahamitiska religionerna, religioner i Asien samt naturnärafolks religioner. De avslutande kapitlen heter ”Mening utan gud”, ”Film, spel och livet”, ”Vetenskap och religion”, ”Politik och religion” samt ”Människa, kön och sexualitet”.⁵⁰

---

⁴⁶ Holme 1997: 76ff.

⁴⁷ Holme 1997: 30ff.

⁴⁸ <http://www.lararnasnyheter.se/personer/katarina-lycken-rueter> 2013-11-09,

<http://www.nackagymnasium.nacka.se/default.aspx?id=10942> 2013-11-09.

⁴⁹ http://sv.wikipedia.org/wiki/Lennart_G%C3%B6th 2013-11-09.

⁵⁰ Göth m.fl. 2012.

Den andra boken heter *Relief Livsvägar* och gavs ut av Gleerups 2012. Författaren Nils-Åke Tidman arbetar som specialpedagog på en gymnasieskola⁵¹ och har skrivit flera läroböcker tidigare. Författaren Kerstin Wallin arbetar som journalist och har skrivit mycket om livsåskådningsfrågor.⁵² Boken har omarbetats utifrån Gy11 och sägs på förlagets hemsida vara en kursbok för yrkesförberedande program. Fokus är på praktiska riter och traditioner och texten utgår från svenska förhållanden. I kapitlen finns intervjuer med både troende och icke-troende personer från Sverige.⁵³ Boken inleds med en allmän beskrivning kring religion och livsåskådningar, vilket följs av kapitel för var och en av världsreligionerna samt ett kapitel om etik. Boken avslutas med flera korta temakapitel: ”Religion i Kina”, ”Barn blir vuxen”, ”Nya religioner”, ”Att tro och att veta” samt ”Läsa och tolka heliga skrifter”.⁵⁴

Den tredje boken heter *Religion och sånt* och gavs ut av Liber 2013. Författaren Börje Ring arbetar som gymnasielärare i religion och har varit präst i Stockholms stift.⁵⁵ Boken har tidigare getts ut i tre upplagor, men har nu omarbetats utifrån Gy11. I den nya upplagan har det tillkommit ett kapitel med allmänna beskrivningar av livsåskådningar och identitet. Den innehåller även kapitel om etik, naturfolks religioner, världsreligionerna och nya religiösa rörelser. Den säger sig beröra kulturers komplexitet, liksom kön och sexualitet.⁵⁶

Den fjärde boken heter *Lika och unika* och gavs ut av Studentlitteratur 2011. Författaren Olof Franck är lektor i religionskunskap i Skövde och docent i religionsfilosofi vid Uppsala universitet.⁵⁷ Boken är en nyutgåva och är anpassad till kurserna religionskunskap 1 och 2. Den skiljer sig i upplägg från övriga böcker i form av att den är omfattande samt indelad i tre delar utifrån begreppen mening, värde och tro. Den fokuserar på mångfald och vill inspirera elever att söka vidare på egen hand och tillsammans med andra.

1.7 Uppsatsens disposition

I kapitel 2 granskas kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet var för sig i relation till världsreligionerna. Upplägget utgår från kategorierna, snarare än från en lärobok i taget, för att kunna lyfta fram likheter och skillnader mellan läroböckerna och undvika onödiga upprepningar. I kapitel 3 granskas ovan nämnda kategorier utifrån övriga kapitel i böckerna, vilka kan handla om t.ex. etik och moral, identitet eller existentiella frågor. Kapitel 4 fokuserar på förekomsten av *begreppet* och *fenomenet* intersektionalitet i de utvalda läroböckerna. I kapitel 5 finns analys och diskussion kring resultatet och uppsatsen avslutas med en sammanfattning i kapitel 6.

---

⁵¹ http://www.mmiweb.org.uk/eftre/board_pages/nils.html 2013-11-09.

⁵² <http://www.adlibris.com/se/bok/ny-tid-ny-tro-2a-uppl-9789140640468> 2013-11-09.

⁵³ http://www.gleerups.se/gy-vux-religionskunskap/40676573-product?category=gy-vux/gy_vux_religionskunskap 2013-11-08.

⁵⁴ Tidman m.fl. 2012.

⁵⁵ http://sv.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6rge_Ring 2013-11-09.

⁵⁶ Ring 2013.

⁵⁷ Franck 2011.

2. Förhållandet mellan världsreligionerna och kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund samt etnicitet

I det centrala innehållet för kursen Religionskunskap 1 står det att kursen ska behandla religion i relation till kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet. Detta kapitel kommer fokusera på hur läroböckerna kopplar världsreligionerna till just dessa kategorier.

2.1 Kön

Enligt den teoretiska diskussionen i inledningskapitlet kan kategorin kön betraktas som en konstruktion som skapas av föreställningar kring manligt och kvinnligt. Män och kvinnor anses ha olika roller, vilket kopplas samman med reproduktion. Män ses som överordnad norm och det påverkar även språket där manliga beteckningar dominerar och kvinnor synliggörs som avvikare gentemot denna norm. Frågan är om dessa tankar finns med i läroböckernas beskrivningar av världsreligionerna?

2.1.1 Kategorin kön i de abrahamitiska religionerna

I boken *Religion för gymnasiet 1* framhåller författarna att kvinnor och män har samma värde, men olika roller inom de tre abrahamitiska religionerna.⁵⁸ När det gäller judendomen finns dock få exempel i böckerna som lyfter fram kvinnors lika värde. Två böcker har med budordet om att hedra sin moder och fader, men kommenterar det inte i texten.⁵⁹ I *Lika och unika* framförs att kvinnor kan skilja sig om de inte är nöjda med sina män, t.ex. sexuellt, eftersom det är viktigt för båda parter att ha någon att älska.⁶⁰ Det sägs också i samtliga böcker att den som har en judisk mor räknas som jude⁶¹, vilket kan tolkas som att kvinnor värderas högt inom judendomen. I övrigt är fokus främst på mäns och kvinnors *olika* roller. Män synliggörs som viktiga historiska personer eller religiösa ledare och i de få fall kvinnor nämns är de mödrar i en familjesituation. De enda kvinnor som nämns vid namn är Eva, Sara och Hagar och det görs i boken *Lika och unika*.⁶² I samtliga böcker betonas rollerna med en åtskillnad,⁶³ t.ex. att kvinnor och män ofta sitter åtskilda i synagogan, att vissa högtider är anpassade efter kön som t.ex. bar/bat mitzva, omskärelse för pojkar och namngivningsceremonin för flickor.⁶⁴ I *Relief Livsvägar* sägs det i en intervju att vissa män vägrar ta en kvinna i hand p.g.a. sin stränga religiositet.⁶⁵ I boken *Religion för gymnasiet 1* finns en bild på en kvinnlig rabbin, vilket synliggör att även kvinnor kan inneha denna titel, men hon benämns som *kvinnlig rabbin*. Detta visar att mannen är norm.⁶⁶

---

⁵⁸ Göth m.fl. 2012: s.48. Abrahamitiska religionerna: judendom, kristendom och islam.

⁵⁹ Tidman m.fl. 2012: s. 29, Ring 2013: s.70.

⁶⁰ Franck 2011: s. 243.

⁶¹ Göth m.fl. 2012: s.54, Tidman m.fl. 2012: s.35, Ring 2013: s. 69, Franck 2011: s. 231.

⁶² Franck 2011: s. 223, 225.

⁶³ När det gäller bildmaterialet skiljer sig böckerna åt. I *Religion för gymnasiet 1* (s. 54-75) syns män och kvinnor i lika stor utsträckning på bilderna. I *Religion och sånt* (s. 66-83) är det något fler kvinnor på bilderna, I *Relief Livsvägar* (s. 22-45) finns 11 bilder på människor, varav 10 innehåller män och 2 innehåller kvinnor. Även i *Lika och unika* (s. 221-246) finns något fler män än kvinnor på bilderna. Majoriteten av kvinnorna på bilderna framställs i vardagliga situationer i hemmet, medan männen framträder både i hemmet samt som t.ex. rabbiner.

⁶⁴ Göth m.fl. 2012: s.65, 68, Tidman m.fl. 2012: s. 37, 39, Ring 2013: s.78, Franck 2011: s. 239, 241.

⁶⁵ Tidman m.fl. 2012: s. 32.

⁶⁶ Göth m.fl. 2012: s. 64. Att mannen är norm märks också i samma bok när författarna skriver att vissa kvinnor har börjat bära kippa för att visa jämställdhet med män.

Samtidigt framhåller flera författare att synen på män och kvinnor kan variera inom olika judiska inriktningar. I *Lika och unika* finns t.ex. en bild på en man med barnvagn och bildtexten säger att synen på könsroller varierar inom judendomen.⁶⁷ I *Religion och sånt* finns flera avslutande uppgifter om könsroller och författaren skriver att det manliga perspektivet dominerar inom judendomen, liksom i många andra religioner. Eleverna uppmanas därför att ta reda på mer om Lilit, som sägs ha varit Adams hustru, enligt judisk tradition. De uppmanas också att jämföra könsroller i judendomen med rollfördelningen i sina egna förhållanden.⁶⁸

I kristendomskapiteln är det svårt att bedöma om kvinnor tillskrivs en roll eftersom de i stort sett är osynliga i texterna. De få kvinnor som nämns är mödrar, helgon eller nunnor och endast fyra kvinnor nämns vid namn.⁶⁹ Ett undantag är en intervju i *Relief Livsvägar* med en svensk kristen tjej som berättar om svårigheter med att vara kristen i Sverige idag.⁷⁰ I övrigt finns få saker att identifiera sig med som kvinna. I varje bok finns en bild på en kvinnlig präst, men det är i huvudsak män som syns på bilderna i form av historiska personer eller religiösa ledare.⁷¹ Samtliga böcker tar upp diskussionen om kvinnliga prästers vara eller icke, men oavsett vilka argument som framförs är det tydligt att dessa kvinnor avviker gentemot normen och att de inriktningar som accepterar kvinnliga präster är i minoritet.⁷² I samtliga böcker är det män som dominerar även i texterna och det finns många titlar som präst, biskop, kyrkoledare och påve, vilka förefaller manliga.⁷³ I de fall en kvinna innehar titeln kallas hon kvinnlig präst eller kvinnlig biskop. Detta osynliggörande innebär att författarna indirekt bidrar till att upprätthålla en manlig norm.

I boken *Lika och unika* finns ett kort resonemang om att män ofta har en överordnad roll i traditionella samhällen, medan människor får ta mer eget ansvar för sitt liv i ett postmodernt samhälle. I övrigt diskuteras inte könsroller i denna bok.⁷⁴ Författaren till *Religion och sånt* tar upp desto mer och betonar att det idag finns en kristen feminism som försöker tolka bibelns texter på ett nytt sätt.⁷⁵ Eleverna kan läsa följande anekdot:

Det var en man som hade mött Gud. Hans vänner var sprickfärdiga av nyfikenhet. Hur var Gud?
Mannen svarade: Hon var svart.⁷⁶

Enligt min uppfattning försöker författaren här få eleverna att utmana den manliga normen.

⁶⁷ Franck 2011: s. 236. Även i *Relief Livsvägar* (s. 44) uppmanas elever fundera på jämställdhet i judendomen.

⁶⁸ Ring 2013: s.81. Författaren skriver att Lilit krävde jämställdhet och ofta kom i konflikt med Adam. Hans benämning av Lilit som en gestalt i judisk tradition, borde kanske ändras till judisk mytologi eftersom det knappt står något om Lilit i gamla testamentet, utan snarare i gamla texter från Mesopotamien samt medeltida skrifter. Mer om frågan går att läsa på: <http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=680916>

⁶⁹ Göth m.fl. 2012: s. 87 (Maria), Tidman m.fl. 2012: s. 52 (Maria), Ring 2013: s. 87, 104, 110 (Maria, Lilit, heliga Birgitta), Franck 2011: s. 249, 261 (Maria och Eva).

⁷⁰ Tidman m.fl. 2012: s. 58-60.

⁷¹ Göth m.fl. 2012: s. 76-103, Tidman m.fl. 2012: s. 46-85, Ring 2013: 85-119, Franck 2011: s. 247-274.

⁷² Se t.ex. Göth m.fl. 2012: s. 96, 100 där det sägs att NT beskriver kvinnor och män som jämbördiga, men att vissa menar att män ska vara präster eftersom apostlarna var män eller för att ledarskap inte är en kvinnlig uppgift eller Ring 2013: s. 104, 111 där författaren skriver att många misstolkat Paulus uttalande om att kvinnor ska tala i församlingen. Kanske sades detta för att tysta de kvinnor som satt långt upp på läktaren och småpratade. Diskussion om kvinnliga präster finns även i Tidman m.fl. 2012: s.81, 232f samt Franck 2011: s. 52.

⁷³ Göth m.fl. 2012: s. 85. Män som förekommer är t.ex. Jesus, apostlarna, Paulus, påven, Luther, Calvin m.fl.

⁷⁴ Franck 2011: s. 268.

⁷⁵ Ring 2013: s. 112.

⁷⁶ Ring 2013: s. 109.

Han skriver att 94 % av personerna i Bibeln är män och 6 % kvinnor och uppmanar eleverna att ändra ”fader” till ”moder”, ”Gud” till ”hon” etc. i bibelns texter och fundera över om man vinner något.⁷⁷

Gällande islam finns, till skillnad från kristendomskapiteln, många diskussioner om könsroller. I tre av böckerna framträder det tydligt att män och kvinnor har olika roller. Författarna skriver att män har det ekonomiska ansvaret och ska försörja kvinnor, medan kvinnor har huvudansvaret för hem och barn.⁷⁸ Enligt min uppfattning nämns dock inte kvinnor främst i egenskap av mödrar, utan som sexuella objekt. Flera av böcker tar upp att kvinnor och män ska sitta åtskilda i moskén för att män ska kunna koncentrera sig på bön och inte frestas att titta på kvinnorna.⁷⁹ I *Relief Livsvägar* finns en bild som visar Irans utrikesminister som under ett besök i Sverige 2007 vägrade ta ministern Maud Olofsson i hand eftersom hon är kvinna.⁸⁰ I samtliga böcker finns diskussioner om slöjan⁸¹ Majoriteten av böckerna nämner även kvinnlig omskärelse och skriver att Koranen inte säger något om detta. Trots det tar författarna med diskussionen i just kapiteln om islam.⁸² Tre av böckerna tar upp att traditionella könsroller har börjat ifrågasättas inom islam. Det framkommer t.ex. i de tre intervjuer som finns i *Relief Livsvägar* och författarna lyfter även fram att feministiska muslimska rörelser anser att en människas värde inte avgörs av kön, utan av relationen till Gud samt att Muhammeds fru Khadija samt dottern Fatima är viktiga förebilder.⁸³ Av detta kan man se att författarna indirekt lyfter fram kön som en föränderlig konstruktion.

I samtliga böcker förekommer bilder på män och kvinnor i jämn uträkning,⁸⁴ men i textmaterialet presenteras mannen som norm. Det framförs t.ex. att en man får gifta sig med flera fruar och att barnen ska uppfostras enligt faderns religion.⁸⁵ I *Relief Livsvägar* sägs det också att kvinnor först är sin pappas egendom och sedan sin mans och i *Religion och sånt* skriver författaren att familjens ära hänger samman med kvinnors sexualitet, vilket gör att pojkar kan leva ett fritt liv, medan flickor ska vara hemma. Mannen, som är familjens överhuvud, ska övervaka att familjens flickor bevarar sina oskulder. Enligt författaren är detta traditioner som hänger kvar från förislamisk tid och de förekommer även bland kristna.⁸⁶ Frågan är om eleverna kommer ihåg dessa korta meningar om att inte blanda gamla seder och religion eller om de kommer förknippa islams kvinnosyn med slöjor, omskärelse, heder och

---

⁷⁷ Ring 2013: s. 109ff.

⁷⁸ Göth m.fl. 2012: s. 113, 125, Tidman m.fl. 2012: s. 114, Ring 2013: s.135.

⁷⁹ Göth m.fl. 2012: s.124, Tidman m.fl. 2012: s.96, Ring 2013: s. 137.

⁸⁰ Tidman m.fl. 2012: s. 89, 113.

⁸¹ Göth m.fl. 2012: s 224f, Tidman m.fl. 2012: s 89, 102, 104, 112, Ring 2013: s. 134, Franck 2011: s.20, 288f. I Franck 2011 sägs det att slöjan är förbjuden i skolor i Frankrike eftersom den kopplas till ojämställdhet, men att vissa ser den som ett sätt att uttrycka sin identitet. I Ring 2013 beskrivs att även män ska klä sig anständigt, men att deras klädsel inte är lika omdiskuterad eftersom kvinnor inte anses attraheras på samma sätt av män.

⁸² Göth m.fl. 2012: s. 125, Tidman m.fl. 2012: s. 110, Ring 2013: s. 136.

⁸³ Göth m.fl. 2012: s. 113f., Tidman m.fl. 2012: s.88, 100-108, 112-114, 120. Franck 2011: s.281, 289. I intervjuerna framträder en kvinna som känner sig som icke-troende muslim, en kvinna som valt att konvertera till islam och säger sig tillhöra euroislam samt en man som fokuserar på traditionella roller.

⁸⁴ Göth m.fl. 2012: s. 104-129, Tidman m.fl. 2012: s. 86-121, Ring 2013: s. 120-145, Franck 2011: s. 275-296.

⁸⁵ Göth m.fl. 2012: s. 126. Eftersom barn ska uppfostras enligt faderns religion kan en kvinna traditionellt sett inte gifta sig med en icke-muslimsk man, men en man kan gifta sig med en icke-muslimsk kvinna. I Franck 2011: s. 288 står det att de flesta muslimer har *en* fru och att fler fruar måste godkännas av den tidigare frun.

⁸⁶ Tidman m.fl. 2012: s. 112, Ring 2013: s. 135f. Ring skriver att svenska kvinnor med många sexuella erfarenheter framställs som billiga, medan män ses som riktiga karlar för att visa att synen på mäns och kvinnors sexualitet skiljer sig åt även i Sverige.

skam? I samma bok finns en avslutande uppgift där eleverna ska läsa en text i Koranen om domens dag och fundera på varför vissa hamnar i paradiset eller helvetet. I texten står bl.a.:

Och deras sällskap är mörkögda, oskuldsfulla unga kvinnor, sköna som pärlor i ostronets skyddande skal.⁸⁷

Enligt min uppfattning är detta ett tveksamt val av citat eftersom det förekommer i ett sammanhang om livet efter döden och inte problematiseras utifrån vilken bild det ger av kvinnor. Frågorna till eleverna handlar istället om varför vissa människor ska hamna i helvetet och om de själva vet någon som borde hamna där, vilket i sin tur är en tveksam frågeställning eftersom den är oerhört utpekande. Gällande islam skiljer sig böckerna alltså en hel del åt. I *Lika och unika* beskrivs t.ex. heder eller omskärelse i andra kapitel än det om islam och kopplas inte till en särskild religion, vilket kan vara en fördel enligt min mening.⁸⁸

2.1.2 Kategorin kön i hinduismen och buddhismen

Även inom hinduismen framhåller författarna skilda könsroller. I *Religion för gymnasiet 1* beskrivs att människor har olika plikter beroende på t.ex. kön, kast eller ålder. Det finns också olika livstadier; lärjungestadiet, familjestadiet, eremitstadiet och asketstadiet, vilka enbart gäller för män. För kvinnor finns tre stadier: flickans, hustruns, änkans, varav hustrustadiet är viktigast. Kvinnans plikt är alltså att ta hand om familjen. I boken nämns också betoningen av rent och orent. Allt som kommer ur kroppen är orent och kvinnor är därför särskilt drabbade eftersom de har mens varje månad och föder barn. Enligt författarna börjar dessa könsroller sakta ändras, men det kan fortfarande vara svårt för kvinnor att hantera ett aktivt yrkesval och ett singelliv. Även i *Lika och unika* står det att vissa kvinnor nu finns inom yrken som traditionellt varit manliga som t.ex. polis, pilot eller politiker.⁸⁹ Flera av författarna uppmanar eleverna att studera könsroller och äktenskap inom hinduismen. Intressant är att samtliga böcker tar upp kvinnors roll inom familjen, men ingen beskriver kvinnors roll i religionen.⁹⁰

Men beskriver författarna någon över- och underordning bland dessa roller? Faktum är att det varierar beroende på om det är gudar eller människor som beskrivs.⁹¹ Samtliga böcker beskriver att det gudomliga har både en manlig och kvinnlig sida och gudinnor beskrivs som kraftfulla och starka.⁹² I *Religion och sånt* beskrivs shaktismen, en inriktning av hinduismen som tror på en kvinnlig kraft som skapar, upprätthåller och förstör världen. Inom denna inriktning är gudinnor extra betydelsefulla.⁹³ I *Lika och unika* beskrivs dessutom att utgrävningar av två gamla förhistoriska städer funnit avbildade gudinnor, vilket några forskare har tolkat som att det tidigare funnits en matriarkal ordning. Detta kan vara en förklaring till gudinnornas betydelse i den indiska mytologin. Hur detta matriarkala samhälle övergick till ett patriarkalt samhälle reflekterar dock författaren inte kring. Han betonar istället

---

⁸⁷ Ring 2013: s. 143.

⁸⁸ Franck 2011: s. 26.

⁸⁹ Göth m.fl. 2012: s. 144-147, 162, Franck 2011: s. 189.

⁹⁰ Tidman m.fl. 2012: s.145-147, Ring 2013: s. 163, Franck 2011: s. 195-196. I Tidman m.fl. 2012: s. 137 sägs det att kvinnan leder bönen, *pujan*, i hemmet, men det är enda undantaget.

⁹¹ I böckernas bilder framträder något fler kvinnor än män överlag. Både kvinnor och män syns i samband med religiösa fester och måltider och det finns ingen rangordning mellan kvinnor och män i bilderna. Se Göth m.fl. 2012: s. 142-163, Tidman m.fl. 2012: s. 122-147, Ring 2013: s.146-163, Franck 2011: s. 175-196.

⁹² Göth m.fl. 2012: s. 153, Tidman m.fl. 2012: s. 124, 132, Ring 2013: s. 150, Franck 2011: s. 184.

⁹³ Ring 2013: s. 159.

att mäns roller traditionellt har varit överordnade kvinnors i Indien och nämner den vediska skriften *Manus lagar*, vilken betonar vikten av att skydda kvinnors heder och låta kvinnor vara beskyddade av manliga släktingar genom hela livet. Författaren skriver också att människor gifter sig inom en kast, men när det förekommer undantag antar kvinnan mannens kast.⁹⁴ Exempel på mäns överordning finns också i *Relief Livsvägar* där det sägs att en flicka ger föräldrar mer kostnader och sämre inkomst, vilket har gjort fosterdiagnostik utbrett i Indien och lett till att cirka 500 00 flickfoster aborteras varje år. Det sägs också att brudens familj betalar bröllopet samt en hemgift till mannens familj eftersom de blir av med sin son.⁹⁵ Kvinnan ska traditionellt vara beroende och skyddas; först av fadern, sedan mannen och slutligen sönerna. Om en familj inte är nöjd med en ingift kvinna kan hon i värsta fall råka ut för en ”olycka” och brännas till döds vid gasspisen eller öppna elden. Enligt författaren kallas detta för brudbränning och drabbar tusentals kvinnor varje år. Författaren beskriver också den allt mindre förekommande företeelsen änkebränning, då kvinnor bränns på bål tillsammans med sina män för att få bättre karma.⁹⁶

I kapitlen om buddhismen är både kvinnor och män i stort sett osynliga och i de fall de förekommer är det i rollen som nunnor och munkar. Osynligheten kan bero på att kapitlen fokuserar på läran, snarare än hur vanliga människor praktiserar religionen. Detta gäller även i bilderna.⁹⁷ I *Religion för gymnasiet 1* nämns att Buddha först var tveksam att låta kvinnor bli nunnor, men sedan ändrade sig. Det finns dock fler kloster för män.⁹⁸ I *Relief Livsvägar* framhålls att det är svårare för kvinnor än män att viga till klosterliv och i *Religion och sånt* sägs det att kvinnliga munkar följer extra många regler, vilka bl.a. fastslår att en kvinnlig munk alltid är underställd en manlig munk. Med detta visar författaren att det finns en hierarki i relationen mellan munkar och nunnor. Samma författare skriver att kvinnor har varit betydelsefulla för buddhismens introduktion i Sverige, men att det främst är män som leder församlingarna idag. Ett undantag är taiwanesiska tempel i Stockholm och Malmö. Han skriver också att det i flera länder finns kvinnor som driver frågor om kvinnors möjligheter att fördjupa sig i den buddhistsiska läran, som t.ex. organisationen Buddhas döttrar.

I *Relief Livsvägar* säger en kvinna i en intervju att det finns stor jämlikhet mellan kvinnor och män inom buddhismen, men detta utvecklas inte av författarna.⁹⁹ I *Lika och unika* finns dock en viss diskussion om könsroller. Författaren skriver att Buddhas tänkande inte verkar göra skillnad på kvinnor och män eftersom kvinnor kan bli nunnor och det finns kvinnliga bodhisattvor. Dessutom verkar buddhistiska texter framhäva att kvinnor och män inte ska särbehandlas. Men trots detta har män mer framträdande plats i samhället och traditionella könsroller präglar många buddhistiska länder. Enligt författaren kan detta bero på både religiösa föreställningar, kultur, sociala och ekonomiska förhållanden, men detta bör studeras

---

⁹⁴ Franck 2011: s.176, 179, 189.

⁹⁵ Denna information skiljer sig från texten i Ring 2013 s. 160 där det framförs att *kvinnan*, inte mannen, lämnar sin familj vid giftermålet. Även övriga källor stöder uppfattningen att kvinnor lämnar sin familj. Se t.ex. http://www.landguiden.se/Lander/Asien/Indien/Sociala-Forhallanden_2013-12-09. Informationen i Tidman m.fl. 2012 blir därför missvisande.

⁹⁶ Tidman m.fl. 2012: s. 141-142.

⁹⁷ Göth m.fl. 2012: s.164-181, Tidman m.fl. 2012: s. 158-185, Ring 2013: s.164-187, Franck 2011: s. 197-220. Det förekommer bilder på nunnor, men antalet bilder på munkar är fler.

⁹⁸ Göth m.fl. 2012: s171, 176.

⁹⁹ Tidman m.fl. 2012: s. 174, 181, Ring 2013: s. 174, 176, 183.

mer och eleverna uppmanas att studera buddhistiska traditioner ur ett genusperspektiv. Författarens resonemang kan kopplas till ett intersektionellt perspektiv, d.v.s. att flera kategorier intra-agerar med varandra.¹⁰⁰

Sammanfattningsvis kan konstateras att författarna lyfter fram tydliga könsroller inom samtliga religioner där kvinnor främst kopplas till familjen och män till försörjning. Överlag finns lite fokus på kvinnors andlighet och desto mer på deras kroppslighet i form av barnafödande, sexualitet och arbete i hemmet. Detta går att anknyta till Hirdmans teori om isärhållandets princip, vilken innebär att kvinnor och män har olika uppgifter som inte bör blandas. Även det som Hirdman och Mattson kallar för den manliga normen framträder eftersom texterna främst handlar om män och det är män som tillskrivs höga positioner i religionerna. Samtidigt framhåller författarna att synsätten håller på att förändras, vilket går att koppla till Mattsons diskussion om kön som en konstruktion, vilken vi fostras och socialiseras in i.¹⁰¹ Böckerna skiljer sig en del åt sinsemellan. I *Religion och sånt* finns ett avsnitt i varje kapitel som diskuterar synen på män och kvinnor, vilket synliggör kategorin kön och den innehåller flera diskussionsfrågor kring könsroller. Sådana avsnitt finns enbart gällande islam och hinduismen i *Relief Livsvägar*. I denna bok finns avslutande frågor om jämställdhet efter varje kapitel, men informationen om könsroller är sparsam i huvudtexten. I *Religion för gymnasiet I* samt *Lika och unika* finns få avsnitt om könsroller i kapitlet om världsreligionerna, men det finns däremot separata kapitel där dessa frågor diskuteras ur ett generellt perspektiv.¹⁰²

2.2 Sexualitet

I analysen av kategorin sexualitet har jag utgått ifrån den teoretiska diskussionen i inledningskapitlet om att synen på sexualitet är en konstruktion av föreställningar som varierar över tid. Sexualitet är också kopplad till en maktordning där heterosexualitet ses som överordnat och mest naturligt eftersom det kopplas till reproduktion.

2.2.1 Kategorin sexualitet i de abrahamitiska religionerna

I läroböckerna är heterosexualitet den norm som relationer beskrivs utifrån. I kapitlet om judendom finns inga bilder på homosexuella par¹⁰³ och i *Relief Livsvägar* nämns inte heller något om homosexualitet i texten. Giftermål sägs vara mellan man och kvinna och familjen beskrivs i heterosexuella termer. Dessutom nämns budordet som säger att du ska visa aktning för din mor och far. I *Religion och sånt* står det att homosexualitet är en synd i Bibeln, men att en rabbin i Stockholm säger att det kan finnas kärlek även mellan människor av samma kön. I övrigt utvecklas inte frågan.¹⁰⁴ I ett särskilt kapitel om kön och sexualitet i *Religion för gymnasiet I* nämns att den traditionella judendomen förbjuder sexuella handlingar mellan män. Läggnigen i sig är inget problem så länge personen inte lever ut den. Däremot tar man inte lika starkt avstånd från sexualitet mellan kvinnor. Författaren skriver:

Enligt vissa judiska teologer beror det på att ingen penis förs in i kroppen och då betraktas handlingen inte som ett samlag.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Franck 2011: s. 213. Även i Tidman: s. 186 uppmanas eleverna att fundera kring jämställdhet i buddhismen.

¹⁰¹ Mattson 2010: s. 43, 51f.

¹⁰² Göth m.fl. 2012: s. 222-229, Franck 2011: s. 79-81.

¹⁰³ Göth m.fl. 2012: s. 54-75, Tidman m.fl. 2012: s.22-45, Ring 2013: s. 66-83, Franck 2011: s. 221-246.

¹⁰⁴ Tidman m.fl. 2012: s. 29, 36, 39, 40, Ring 2013: s. 80. Även i Göth m.fl. 2012: s. 68 f betonas begrepp som familj, tvåsamhet och barn. På en bild med bröllop består paret av en man och en kvinna.

¹⁰⁵ Göth m.fl. 2012: s. 228.

Men författarna påpekar också att synen på sexualitet varierar inom religionen. Detta nämns även i *Lika och unika* som framhåller att ortodoxa har en avvisande hållning, medan konservativa och liberala är splittrade i frågan. Författaren uppmanar eleverna att undersöka hur olika inriktningar ställer sig till homo-, bi- och transsexualitet.¹⁰⁶

Gällande kristendomen framhåller flera av författarna att inställningen till sexualitet är komplicerad. Detta lyfts särskilt fram i kapitlet ”Brännpunkt” i *Relief Livsvägar* där det sägs att kristendomen har påverkats av grekisk hellenism där avhållsamhet var ett ideal och alltför mycket sex samt onani sågs som skadligt. Sexualitet ansågs höra hemma i relationer med en passiv och aktiv partner av olika rang. Parterna var oftast man och kvinna och kvinnan ansågs ha lägre rang. Även homosexualitet var accepterat om en av parterna hade lägre rang. Enligt författaren påverkades kristendomen av dessa tankar, förutom gällande homosexualitet.¹⁰⁷ Även *Religion för gymnasiet 1* tar upp att kroppens behov har nedvärderats i kristendomen och att själen har varit viktigare, vilket har påverkat synen på sexualitet som något negativt. Munkar och nunnor ska helt avstå från sex och författarna nämner att den katolska kyrkan säger nej till preventivmedel eftersom det ska finnas en koppling mellan sex och graviditet. Den officiella hållningen är att sex hör hemma inom äktenskapet mellan man och kvinna.¹⁰⁸

I *Religion och sånt* står det att homosexualitet förr kallades sodomi eftersom Sodom i Moseböckerna var en stad i synd. Författaren skriver också att Paulus kritiserade att män känner begär till andra män, att vissa kristna menar att homosexualitet strider mot det naturliga som Gud har skapat samt att homosexualitet har setts som något som går att ”bota”. Enligt författaren erkänner katolska kyrkan idag att det finns homosexuella, men anser att de måste avhålla sig från sex.¹⁰⁹ I *Relief Livsvägar* säger en katolsk man att homosexualitet är fel, men inget att göra något åt. Däremot ska homosexuella inte få gifta sig. Enligt min uppfattning lyfter författarna fram en heterosexuell norm, framför allt inom den katolska kyrkan, och indirekt bidrar de till denna eftersom kommentarerna om homosexualitet är korta och behandlas i särskilda avsnitt, vilket gör homosexualitet till ett undantag.¹¹⁰ I *Relief Livsvägar* står det:

Hannes och Anders vill gifta sig och bli föräldrar tillsammans. Tycker du att de ska ha rätt till det?¹¹¹

Enligt min mening kan frågan leda till att homosexualitet ses som avvikande. Jag är övertygad om att författaren inte skulle skriva motsvarande fråga om ett heterosexuellt par. Om författaren vill att eleverna ska tycka till är det, enligt min mening, bättre att argumentera för hur homosexuella par kan bemöta fördomar eller studera lagstiftning om homosexualitet i olika länder. Frågan i sig antyder att homosexuellas lika rättigheter går att ifrågasätta, vilket enligt min uppfattning strider mot skolans värdegrund.

---

¹⁰⁶ Franck 2011: s. 237, 243. Enligt författaren är sex utanför äktenskapet förbjudet, enligt traditionell syn, men inom äktenskapet är det en plikt att tillfredsställa sin partner. Traditionellt ses familjen, bestående av man och kvinna, som samhällets bärande enhet.

¹⁰⁷ Tidman m.fl. 2012: s.82f.

¹⁰⁸ Göth m.fl. 2012: s. 47, 94-96.

¹⁰⁹ Ring 2013: s. 113.

¹¹⁰ Göth m.fl. 2012: s. 95, Tidman m.fl. 2012: s.79f, Ring 2013: s. 100f, 113. I Franck 2011 finns knappt ingen information om parrelationer i kapitlet.

¹¹¹ Tidman m.fl. 2012: s. 62, 82f.

Samtidigt tar samtliga författare upp att det finns kristna inom alla inriktningar som anses att homosexuella bör behandlas likvärdigt och Svenska kyrkan lyfts fram som en av få kyrkor som viger homosexuella.¹¹² I *Religion för gymnasiet 1* finns en reklambild med texten ”Good Catholics Use Condoms” och i bakgrunden syns två homosexuella män, vilket visar att vissa katoliker accepterar homosexualitet.¹¹³ I *Lika och unika* sägs variationen av åsikter kring homosexualitet bland kristna vara stor och en bild visar kristna som demonstrerar för ”gay pride”. I *Relief Livsvägar* uppmanas eleverna att titta på utställningen Ecce homo och ta reda på varför vissa gillade den och andra inte.¹¹⁴

I kapitlen om islam är heteronormen påtaglig. Ingen av böckerna har bilder på homosexuella par och i *Religion för gymnasiet 1* nämns ingenting om homosexualitet. Eleverna kan läsa att det är önskvärt att gifta sig och outtalat handlar det om äktenskap mellan kvinna och man.¹¹⁵ I *Relief Livsvägar* sägs idealet vara att leva som man och kvinna eftersom Muhammed levde så.¹¹⁶ I *Religion och sånt* handlar mycket i texten om att kontrollera kvinnors sexualitet. Det sägs att sex och lust är Guds gåva, men att trohet är viktigt inom äktenskapet. Familjens heder sägs hänga samman med flickors oskuld. Allt detta baseras på ett heteronormativt synsätt där kvinna och man är familjens beståndsdelar. Det enda som nämns i boken om homosexualitet är en uppmaning till eleverna att läsa sura 29:28-30 i Koranen.¹¹⁷ Om eleverna läser denna är sannolikheten stor att de tolkar texten till att homosexualitet är en synd inom islam. Enligt min kännedom finns det visserligen inga positiva citat om homosexualitet i Koranen, men om författaren lyfter fram ett sådant citat bör det också problematiseras, vilket inte sker.

2.2.2 Kategorin sexualitet i hinduismen och buddhismen

Ingen lärobok nämner homosexualitet i text eller bild i anslutning till hinduismen. Samtliga familjebilder består av man och kvinna.¹¹⁸ I *Religion för gymnasiet 1* betonas att giftermål är viktigt och brudpar liknas vid gudarna som lever i par där manligt och kvinnligt kompletterar varandra. Familjestadiet är viktigt för både män och kvinnor. Även övriga böcker betonar familjens roll och att bröllopet mellan brud och brudgum är en central högtid. En kvinna ska enligt tradition skyddas av en man och det ses som en plikt att bli förälder.¹¹⁹

Familjeliv och sexualitet behandlas i stort sett inte heller kring buddhismen och det finns inga bilder på parrelationer i böckerna. I *Relief Livsvägar* nämns en bröllopsrit där brud och brudgum viras in i en tunn tråd som fästs i en buddhastaty. I *Lika och unika* sägs det att traditionella familjemönster präglar många buddhistiska länder och att både män och kvinnor ses som fångna i sin sexuella identitet. Fokus på sex kan störa koncentrationen och därför

---

¹¹² Göth m.fl. 2012: s. 94, Tidman m.fl. 2012: s.82, Ring 2013: s. 113, Franck 2011: s. 266.

¹¹³ Göth m.fl. 2012: s.99.

¹¹⁴ Franck 2011: s. 266, Tidman m.fl. 2012: s. 85. Utställningen visar Jesu liv ur ett homosexuellt perspektiv.

¹¹⁵ Göth m.fl. 2012: s. 122, 124, 125. Det enda som nämns om sexualitet är att sex är förbjudet under fastans ljusa timmar och att män och kvinnor ska sitta åtskilt i moskén för att män ska kunna koncentrera sig på bönen. I Franck 2011: s. 288f skrivs enbart om parrelationer mellan män och kvinnor.

¹¹⁶ Tidman m.fl. 2012: s.111f.

¹¹⁷ Ring 2013: s. 127, 134ff. En översättning av denna sura lyder: ”Ni nalkas ju män, [upptända av lust], och går tvärs emot naturens vägar. Och ni gör det [öppet], när ni samlas till era skamliga sammankomster! Hans folks enda svar var: Be då Gud straffa oss, om du talar sanning!”. Se <http://www.koranensbudskap.se/translations.aspx?chapterID=29&langID=&p=2> 2013-12-09.

¹¹⁸ Göth m.fl. 2012: s. 146, Tidman m.fl. 2012: 137, 141, 142, Ring 2013: s. 163.

¹¹⁹ Göth m.fl. 2012: s. 145, 146, 158. Tidman m.fl. 2012: s 141, Ring 2013: s. 160, Franck 2011: s. 190.

lovar munkar och nunnor att avstå från sex.¹²⁰ I *Religion för gymnasiet* påpekas att buddhister inte ska ha ett utsvävande sexliv samt att det inte finns några religiösa ceremonier för att gifta sig. I ett separat kapitel sägs det att den tibetanska buddhismen förbjuder homosexuella handlingar. Handlingarna är inte skadliga, men sägs vara emot religiösa regler, enligt Dalai Lama. Även i *Religion och sånt* nämns att Dalai Lama ser negativt på homosexualitet.¹²¹

Det går sammanfattningsvis att konstatera att samtliga religioner framställs ur ett heterosexuellt perspektiv i läroböckerna, vilket är i enlighet med Mattsons tankar om den heterosexuella normen. Att synen på sexualitet är en konstruktion lyfter dock författarna upp sparsamt.¹²² Enbart i kapitlet om kristendom och judendom diskuteras att synen på sexualitet kan variera. Upplägget i böckernas kapitel är mycket lika. Homosexualitet beskrivs antingen inte alls, i särskilda avsnitt eller som en liten parentes, vilket gör att författarna indirekt bidrar till synen att homosexualitet är något avvikande. Bi- eller transsexualitet nämns inte alls.

2.3 Socioekonomisk bakgrund/klass

Enligt tidigare forskning innefattar klassbegreppet idag mer än bara ekonomiska villkor, vilket kan vara en anledning till att Skolverket använder uttrycket socioekonomisk bakgrund istället. En människas ställning i samhället kan bero på t.ex. både ekonomi, utbildning, inkomst och kulturella koder (det Bourdieu kallar symboliskt kapital).¹²³ Även socioekonomisk bakgrund är en konstruktion som skapas av olika förställningar och det finns en inbyggd maktordning som säger att vissa grupper är överordnade andra.

2.3.1 Kategorin socioekonomisk bakgrund i de abrahamitiska religionerna

I *Religion för gymnasiet 1* står det att alla människor betraktas som lika värda i de abrahamitiska religionerna eftersom Gud har skapat alla människor. Budorden som betonar att man ska älska sina medmänniskor och inte vara avundssjuk på andra nämns samt att Messias ska komma till jorden och ingripa mot förtryck och orättvisor.¹²⁴ Gällande judendomen finns ingenting i böckerna som visar på klasskillnader mellan människor förutom ett avsnitt i *Lika och unika* som beskriver att det finns stora skillnader socialt, ekonomiskt och kulturellt mellan olika grupper i Israel, vilket beror på invandring från många olika länder. Israel sägs ha en offentlig sektor med sjukvårdsförsäkring, ålderspension och fri skolgång, men trots det finns stora inkomstskillnader i samhället. Enligt författaren enas dock grupperna av religiösa regler och synen på familjen som samhällets bärande enhet.¹²⁵ I samtliga böcker framställs det judiska folket som en enhet. Rabbiner nämns visserligen, men deras status betonas inte på något särskilt sätt av författarna.¹²⁶ Människors socioekonomiska bakgrund inom judendomen lyser således i stort sett med sin frånvaro i böckerna.

Inte heller kring kristenomen förs ett resonemang om människors status utifrån olika titlar, trots att många titlar såsom präst, diakon, biskop, påve, kyrkoledare och apostel förekommer i texterna, vilket tyder på en hierarki inom kyrkan. Författarna till *Religion för gymnasiet 1*

---

¹²⁰ Tidman m.fl. 2012: s. 181, Franck 2011: s. 213.

¹²¹ Göth m.fl. 2012: s. 176, 177, 228, Ring 2013: s. 113.

¹²² Mattson 2010: s. 63.

¹²³ Mattson 2010: s. 68f.

¹²⁴ Göth m.fl. 2012: s. 47, 57, 75.

¹²⁵ Franck 2011: s. 236.

¹²⁶ Göth m.fl. 2012: s. 54f, 64, Tidman m.fl. 2012: s.30, 35, Ring 2013: s.69, Franck 2011: s. 223.

betonar enbart att Nya testamentet beskriver kyrkan som en kropp där alla kroppsdelar är viktiga, men har olika funktioner.¹²⁷ Samtliga läroböcker betonar genomgående att Jesus budskap präglas av kärlek och förlåtelse, att hans budskap var tillgängligt för alla människor samt att han kritiserade rika och mäktiga. I *Relief Livsvägar* står det att Jesus föddes under enkla förhållanden, vilket kristna tolkar som att Gud bryr sig om enkla och fattiga människor.¹²⁸ I *Religion och sånt* beskriver författaren flera liknelser där Jesus utmanar präster och rika. På en sida finns berömda Jesusord som fokuserar på att inte döma andra, älska sina fiender och att inte samla skatter på jorden utan i himlen. Att författaren har varit präst och kan citera Bibeln är tydligt. Han skriver också att de första kristna har kallats för den första socialistiska gemenskapen eftersom de delade alla ägodelar och i en uppgift uppmanas eleverna fundera på hur samhället skulle påverkas om alla kyrkor stängs.¹²⁹ Troligtvis är syftet att eleverna ska se att kyrkor har verksamheter som gynnar många.

Även flera av de andra böckerna nämner att kristna kyrkor bedriver mission och hjälpverksamhet. I *Lika och unika* visas en reklamkampanj från Lutherhjälpens som föreställer en mager pojke och texten lyder att en av deltagarna i Lag Syd vill åka hem.¹³⁰ Enligt *Religion för gymnasiet 1* är de flesta kristna idag unga och fattiga och i fattiga länder ses kristendomen som ett stöd i arbetet för rättvisa. Ibland används begreppet befrielseologi, vilket innebär att kristendomen ses som en befrielse från olika slags förtryck. Befrielseologi nämns även i *Lika och unika*, men författaren betonar även att det finns kristna som menar att människor bör acceptera och visa tacksamhet mot det liv hon fått, även om det kan te sig orättvist.¹³¹ Denna mening skiljer sig från övriga beskrivningar där kristendomen främst kopplas till givmildhet och en kamp mot socioekonomiska skillnader.

På liknande sätt är rättvisebudskapet centralt i författarnas skildringar av islam. *Religion för gymnasiet 1* lyfter fram att Koranen betonar rättvisa och för de som handlat gott mot sin nästa väntar paradiset där det inte finns någon fattigdom. Rättvisa nämns också i samband med jihad. Stora jihad innebär att varje människa ska sträva efter att göra gott och hjälpa dem som är i nöd. Det kan handla om att ge sin granne bröd om han/hon är fattig. Lilla jihad handlar om kampen mot orättvisor i samhället. I boken finns en bild som visar hjälporganisationen Röda halvmånens verksamhet bland flyktingar. Rättvisa är också centralt i de fem pelarna, vilka talar om hur en muslim bör leva. En av pelarna, *zakat*, beskrivs som en plikt att ge till de som behöver och många muslimer ger en del av sin inkomst till välgörenhet. En annan pelare är fastan vilken bl.a. sägs syfta till att leva sig in i fattigas situation och visa solidaritet med nödställda.¹³² Islams rättvisebudskap, *zakat* och fastan nämns i samtliga läroböcker.¹³³

Relief Livsvägar betonar gästfrihet inom islam samt att muslimer ger gåvor till fattiga vid högtider eftersom det anses vara fel att vara rik om ens granne svälter. Författarna skriver

---

¹²⁷ Göth m.fl. 2012: s. 85. Att präster är viktiga kan man dock förstå eftersom prästvigning räknas som ett sakrament både inom katolska och ortodoxa kyrkan.

¹²⁸ Göth m.fl. 2012: s. 78, Tidman m.fl. 2012: s. 52, 53, Ring 2013: s. 91ff.

¹²⁹ Ring 2013: s., 91, 95, 102, 117.

¹³⁰ Franck 2011: s.260.

¹³¹ Göth m.fl. 2012: s. 98, Franck 2011: s. 267.

¹³² Göth m.fl. 2012: s. 107, 115-116, 121, 122.

¹³³ Tidman m.fl. 2012: s. 90, 96, 97, 117, Ring 2013: s. 123, 129, Franck 2011: s.283, 286-287. I Frank 2011 står det att alla är iklädda vitt vid vallfärden för att inte särskilja vem som är rik eller fattig. Inför Gud är alla lika.

också att vissa terrorhandlingar i islams namn kan vara ett uttryck för den vanmakt som människor i fattiga muslimska länder känner gentemot växande klyftor mellan den rika världen och deras egna hemländer. Dessutom sägs att jämlikhetsidealet har lett till att flera frihetsrörelser skakade om diktaturer i Nordafrika och Mellanöstern under 2011.¹³⁴ Boken *Religion och sånt* sticker ut i sammanhanget eftersom den säger ytterst lite i frågan. Det står enbart att Muhammed predikade om socialt ansvar samt att muslimer ger 2,5 % av sin lön till fattiga.¹³⁵ I samtliga böckerna nämns att det finns imamer, böneledare, inom islam.¹³⁶ Dessa ges dock inget stort utrymme och ingen av böckerna lyfter fram en hierarki inom religionen eller i samhället utifrån socioekonomisk bakgrund.

2.3.2 Kategorin socioekonomisk bakgrund i hinduismen och buddhismen

Gällande hinduismen är böckernas information påfallande lika. Samtliga beskriver kast-systemet som en fastslagen evig ordning i samhället. En människa bör acceptera den plats hon föds in i eftersom den orsakas av handlingar i tidigare liv, d.v.s. *karma*. I *Relief Livsvägar* beskrivs detta som att man får skörda som man sår.¹³⁷ Varje människa måste följa sina plikter, *dharma*, vilka är olika beroende på t.ex. kön, kast eller ålder. Enligt författarna är kast-systemet indelat i fyra huvudgrupper, men det finns tusentals undergrupper, vilka kallas för *jati*.¹³⁸ I *Relief Livsvägar* står det att heliga skrifter påbjuder att de tre översta kasterna ska utgöra samhällets elit. Men enligt författarna har detta synsätt aldrig slagit igenom eftersom olika yrkes- och släktgrupper har varit viktigare än huvudkasterna. Det sägs också att en framgångsrik släkt under några generationer kan flytta sig uppåt till en högre kast genom att ändra sitt sätt att leva. Kast relateras således främst till släktskap. I *Religion och sånt* står det uttryckligen att hög kast inte behöver höra samman med rikedom.¹³⁹ Detta visar att rangordning mellan människor inte alltid handlar om ekonomi, vilket stämmer överens med Webers och Bourdieus definitioner av klass.¹⁴⁰

I samtliga böcker beskrivs situationen för daliterna, de oberörbara, vilka ses som orena. Författarna till *Religion för gymnasiet I* skriver att denna rangordning har skapat ett statistiskt och ojämnt samhälle och samtliga författare tar upp att diskriminering utifrån kast är förbjuden, men att lagen inte fungerar i praktiken.¹⁴¹ Ett par av böckerna nämner att en kvinna kan gifta sig in i en annan kast, men att detta är ovanligt och det nämns även att vissa daliter kvoterar in på reserverade platser på universiteten.¹⁴² Detta visar att det finns en vilja till förändring och författarna lyfter därmed indirekt fram att kastsystemet är en konstruktion.

Författarna lyfter också fram andra rangordningar inom hinduismen. Målet i hinduismen är att

---

¹³⁴ Tidman m.fl. 2012: s. 97, 117.

¹³⁵ Ring 2013: s. 123, 129.

¹³⁶ Göth m.fl. 2012: s. 114, Tidman m.fl. 2012: s.95f, Ring 2013: s. 137, Franck 2011: s. 285.

¹³⁷ Tidman m.fl. 2012: s. 126. Flera böcker (t.ex. Tidman m.fl. 2012: s. 125) nämner högtiden Holi då gränser mellan människor bryts och kast inte spelar någon roll. Detta gäller dock enbart under själva högtiden.

¹³⁸ Göth m.fl. 2012:s. 142-144, Tidman m.fl. 2012:s. 126, 144, Ring 2013:s. 149, 152, Franck 2011: s. 176, 186f. Människors indelning märks också i kapitlens bilder. Se t.ex. Göth m.fl. 2012: s. 148 (brahmin, d.v.s. präst), 150 (fattiga änkor), Ring 2013: s. 153 (människor av högre kast), Franck 2011: s. 185 (brahmin), s. 188 (daliter, d.v.s. oberörbara), s. 190 (premiärminister).

¹³⁹ Tidman m.fl. 2012: s. 144, Ring 2013: s. 152.

¹⁴⁰ Mattson 2010: s. 67ff.

¹⁴¹ Göth m.fl. 2012: s. 144f, 147, Tidman m.fl. 2012: s. 144, Ring 2013: s. 152f, Franck 2011: s. 176, 188f.

¹⁴² Ring 2013: s.152f, Franck 2011: s. 176.

nå *moksha*, men alla har inte samma chans att nå dit. I *Religion för gymnasiet 1* står det att meditation kan leda till *moksha*, vilket dock enbart är möjligt för de med rätt intellektuella och ekonomiska möjligheter. Goda gärningar, som alla kan utföra, behöver däremot inte leda till *moksha*. Rangordningen finns även utifrån ålder där de äldsta har högst status.¹⁴³ Enligt min uppfattning är hinduismen den religion som främst kopplas till socioekonomisk bakgrund. I samtliga böcker uppmanas också eleverna att fundera på *karma* och kastsystemet samt om det finns något liknande i Sverige.¹⁴⁴

Även gällande buddhismen beskrivs vissa kopplingar till kategorin socioekonomisk bakgrund. I samtliga läroböcker nämns den gyllene medelvägen, d.v.s. en uppmaning att varken leva i överflöd eller askes. Författarna lyfter också fram att själva läran, d.v.s. de fyra sanningarna, handlar om att människan ska släppa allt begär och inte jämföra sig med andra eftersom det skapar lidande.¹⁴⁵ De betonar det sociala fokuset inom buddhismen i form av engagemang för rättvisa, att inte kämpa för egen vinning och bemöta andra väl.¹⁴⁶

I *Religion och sånt* samt *Lika och unika* framförs att Buddha förkastade kastsystemet, men i *Lika och unika* sägs det samtidigt att Buddha gjorde en indelning mellan munkar och lekmän, vilket synliggör en rangordning inom buddhismen. Munkar ska ägna sig åt studier och undervisning och lekmän åt samhällliga uppgifter. Den buddhistiska ”trosbekännelsen”: Jag tar min tillflykt till Buddha, Jag tar min tillflykt till Dharma (läran), Jag tar min tillflykt till Sangha (församlingen), synliggör också den tyngd som munkförsamlingar har inom buddhismen.¹⁴⁷ Samtliga läroböcker fokuserar på munkars regler och levnadssituation. Det framförs att lekmän får bra karma genom att ge mat till munkar och nunnor, att pojkar får träna sig i att leva som munk under en period och att många munkar arbetar för att främja rättvisa i sina hemländer.¹⁴⁸ I *Relief Livsvägar* står det att enbart de som väljer klosterlivet kan nå nirvana, enligt Theravadabuddhismen, eftersom de ägnar sig på heltid åt studier och meditation. Även detta är en rangordning.¹⁴⁹ I samtliga böcker finns ytterst lite beskrivet om vanliga människors livssituation. I en intervju med en religionsforskare i boken *Lika och unika* sägs det att västerlänningar har fokuserat alltför mycket på buddhismens lära och för lite på den folkliga buddhismen.¹⁵⁰ Denna betoning av läran märks även i dessa fyra läroböcker.

Sammanfattningsvis kan konstateras att författarna framhåller rättvisebudskapet och allas lika värde inom judendomen, kristendomen och islam. I dessa religioner förekommer en mängd religiösa titlar som präst, biskop, rabbin, imam m.m. men deras status betonas inte särskilt starkt av författarna. Däremot betonas munkars status inom buddhismen och hinduismen är den religion som främst kopplas till kategorin socioekonomisk bakgrund eftersom kastsystemet diskuteras. Här kan paralleller dras till Mattssons tankar om att vi fostras in i en viss

¹⁴³ Göth m.fl. 2012: s.145, 150f. Livet delas t.ex. in i lärjunge-, familje-, eremit- och asketstadiet,

¹⁴⁴ Göth m.fl. 2012: s. 151, Tidman m.fl. 2012: s. 146f, Ring 2013: s. 153, 163, Franck 2011: s. 189, 195.

¹⁴⁵ Göth m.fl. 2012: s. 166-168, Tidman m.fl. 2012: s. 164f, Ring 2013: s. 167, 170, Franck 2011: s. 205-207.

¹⁴⁶ Göth m.fl. 2012: s. 176, Tidman m.fl. 2012: s. 166, Ring 2013: s. 168, Franck 2011: s. 209f.

¹⁴⁷ Franck 2011: s.211- 212, Ring 2013: s. 177.

¹⁴⁸ Göth m.fl. 2012:s. 171, 176f, Tidman m.fl. 2012:s.168, 177, 181, Ring 2013:s. 172, 174, Franck 2011:s. 211f. Munkar dominerar även i läroböckernas bilder. Se t.ex. Ring 2013: s. 165, 171, 175, 182 där alla på bild, utom en, är munkar eller Franck 2011: s. 196, 209, 210, 213, 215, 216 där munkar/nunor förekommer på sex bilder.

¹⁴⁹ Se t.ex. Tidman m.fl. 2012: s. 170-171.

¹⁵⁰ Franck 2011: s. 218.

klass eftersom kastsystemet i hög grad baseras på släktskap. Eftersom läroböckerna betonar att synen på kastsystemet sakta håller på att ändras visar de också att klass är en föränderlig konstruktion som inte är evig.¹⁵¹ Överlag tas dock kategorin socioekonomisk bakgrund upp sparsamt av författarna i förhållande till världsreligionerna.

2.4 Etnicitet

Vid analysen av etnicitet utgår jag från den teoretiska diskussionen i inledningskapitlet om att etnicitet är en konstruktion som handlar om samhörighet inom en grupp. Samhörigheten kan handla om ett gemensamt språk, religion, seder och bruk och kan se olika ut inom olika grupper. Samhörigheten beskrivs ofta utifrån hur den skiljer sig från andra grupper och en åtskillnad görs då mellan ”vi” och ”de andra”. Tidigare forskning har uppmärksammat en över- och underordning där den västerländska kulturen ses som överordnad norm. I denna uppsats är det intressant att se om några religioner beskrivs ur ett ”vi och dom-perspektiv”.

2.4.1 Kategorin etnicitet i de abrahamitiska religionerna

I samtliga läroböcker beskrivs att den som är född av en judisk mor blir jude samt att judar betraktar sig som ett utvalt folk. Dessutom förekommer uttrycket ”det judiska folket” frekvent, vilket för tankarna till en enhetlig grupp. Uttrycket förekommer främst i beskrivningar av den judiska historien då judar har utsatts för diskriminering.¹⁵² Samtliga läroböcker tar visserligen upp att det finns skillnader mellan olika judiska inriktningar; i *Religion för gymnasiet 1* står det t.ex. att judar har präglats av olika miljöer eftersom de levit utspridda i världen. Men samtidigt betonas att högtiderna har hållit dem samman.¹⁵³ På detta sätt visar författarna att ”vi-känslan” är stark. Förhållandet mellan etnicitet och judendomen verkar dock vara komplext. I *Relief Livsvägar* står det att judendomen är en etnisk religion som hör samman med ett särskilt folks historia,¹⁵⁴ medan det i *Religion och sånt* står att:

Vem som är jude går inte att inordna i kategorier som etnicitet och nation. En jude kan vara svart eller vit och komma från såväl Etiopien som Ryssland. Det gemensamma är det religiösa arvet.¹⁵⁵

Den ena boken säger alltså att judars religion är etnisk, medan den andra säger att judar själva inte går att inordna i kategorier som etnicitet. I *Religion och sånt* påpekas också att judar inte går att koppla till kategorin nation. Längre fram i boken beskriver dock författaren hur Mose tar ”tillbaka” folket till Kanaans land, att judarna under åren 70 e Kr fram till 1948 inte hade något eget hemland (vilket tyder på att de har det efter 1948) och ber eleverna ta ställning till Israel-Palestinakonflikten där judar på ett tydligt sätt kopplas till Israel.¹⁵⁶ I *Lika och unika* beskriver författaren sionismen, d.v.s. strävan hos judar att få ett eget land.¹⁵⁷ Detta visar att det inte är helt enkelt att beskriva etnicitet och nation i förhållande till judendomen. I *Relief Livsvägar* finns dessutom en karta som visar Israel med bildtexten ”Judendomens utbredning”. Detta ger en missvisande bild av att judendomen enbart finns i Israel.¹⁵⁸ I samtliga

---

¹⁵¹ Mattson 2010: s. 69f.

¹⁵² Göth m.fl. 2012:s. 54-57, Tidman m.fl. 2012:s.26, 35, 41, Ring 2013: s.69, 74f, Franck 2011: s. 223-227, 231.

¹⁵³ Göth m.fl. 2012: s. 63, 71, Tidman m.fl. 2012: s.35, Ring 2013: s.78, Franck 2011:s. 237.

¹⁵⁴ Tidman m.fl. 2012: s. 14.

¹⁵⁵ Ring 2013: s. 69.

¹⁵⁶ Ring 2013: s. 69, 73, 74, 82.

¹⁵⁷ Franck 2011: s. 235.

¹⁵⁸ Tidman m.fl. 2012: s. 23.

böcker finns dock bilder som visar att judar idag bor i flera olika länder.¹⁵⁹

Läroböckernas språk i anslutning till judendomen är relativt neutralt. Begrepp som judar, judendomen eller judisk tradition används genomgående. Några gånger förekommer dock beteckningen ”judarna”. Denna lilla skillnad gör att judar antingen kan uppfattas som en enhetlig grupp eller som ”de andra”.¹⁶⁰ I alla böcker utom *Religion för gymnasiet 1* finns avsnitt som handlar om judar i Sverige, vilket enligt min uppfattning ger en bild av att religionen inte bara finns ”där” utan även ”här”. Ett par av läroböckerna visar att antisemitism förekommer idag i Sverige och i boken *Religion och sånt* ska eleverna fundera på varför judar har förföljts i historien utifrån olika alternativ.¹⁶¹ I dessa exempel beskrivs judar som en minoritet i utsatt läge, vilket kan kopplas till Runbloms slutsats att etnicitet kan få en negativ prägel när det kopplas till en majoritetsbefolknings förtryck av minoriteter.¹⁶²

När det gäller granskningen av kristendomskapitlen är det första som slår mig att framställningarna är övervägande positiva. I *Religion för gymnasiet 1* står det att de som trodde på Jesus såg sig som en gemenskap, även om de bodde på olika platser. Det beskrivs också att biskopar samlades till kyrkomöten där de ”kom överens” och ”tillsammans” ville avgöra frågor. Författarna skriver visserligen att åsikterna ibland var så skilda att företrädare inte pratade med varandra, vilket resulterade i nya kyrkor, men läsaren kan ändå få uppfattningen att det inte förekommit några större strider inom kristendomen. Författarna skriver också att kristendomen består av tre stora inriktningar, vilka skiljer sig åt i vissa avseenden, men har det mesta gemensamt. Från 1900-talet sägs kyrkan ha präglats av ekumenik, d.v.s. samarbete. På ett ställe nämns det kort att katolska kyrkan under vissa perioder förföljt oliktankande i form av inkvisitionsdomstolarna, men i nästa andetag skriver författarna att många som kritiserat kyrkan också blivit helgon.¹⁶³ *Relief Livsvägar* tar kortfattat upp att kyrkan har bedrivit mission och att missionen ofta har kommit med västerländska erövrare och kolonisationsörer, vilket har gett den dåligt rykte.¹⁶⁴ I övrigt tas få negativa saker upp, vilket kan jämföras med kapitlen om islam där både korståg och terrorism nämns i texten (se s. 28) När kontroversiella frågor tas upp inom kristendomen kopplas de främst till katolska och ortodoxa kyrkan; t.ex. förbud mot kvinnliga präster, preventivmedel eller skilsmässa.¹⁶⁵ Det betonas att Svenska kyrkan däremot accepterar kvinnliga präster och viger homosexuella par.¹⁶⁶ Vad denna positiva beskrivning beror på är svårt att veta. Kan det vara så att negativa händelser inom kristendomen inte nämns eftersom det är ”vär” religion”? Och kan det vara av samma anledning som protestantismen beskrivs i mer positiva ordalag än övriga inriktningar?

---

¹⁵⁹ Göth m.fl. 2012: s. 64 (Tyskland), s. 67 (Etiopien), s. 72 (Sverige), Tidman m.fl. 2012: s.30, 38, Ring 2013: s.76 (Frankrike), s. 79 (USA), I Franck 2011 anges inte nationalitet på bilderna.

¹⁶⁰ Se t.ex. Göth m.fl. 2012: s. 63, Tidman m.fl. 2012: s. 42, Ring 2013: s. 68.

¹⁶¹ I Franck 2011: s. 243 säger en kvinna att det är kontroversiellt att vara jude i Sverige och att man måste försvara sin tro. I Tidman m.fl. 2012: s. 31f säger en man att han saknar Israel där han kunde bära kippa utan att höra glåpord. Bland Rings alternativ kan nämnas ”Judar befinner sig i minoritet och det är riskfritt att mobba dem”, ”När ett land har [...] svårigheter är det enkelt att skylla på en liten grupp i samhället” Ring 2013: s. 75.

¹⁶² Runblom 2006, s. 3ff.

¹⁶³ Göth m.fl. 2012: s. 83, 85f, 90. I Franck 2011 sägs det mer uttryckligt att kristendomens första århundrade präglades av livliga debatter och konflikter om tro, s. 253.

¹⁶⁴ Tidman m.fl. 2012: s. 70.

¹⁶⁵ Tidman m.fl. 2012: s. 68.

¹⁶⁶ Se t.ex. Tidman m.fl. 2012: s. 79f, 83, Ring 2013: s. 112f.

Tydligast uppdelning mellan ”vi och dom” finns i *Religion och sånt* där kapitlet inleds med orden ”Vi vet att Jesus levde i Palestina.”¹⁶⁷ Frågan är vilka ”vi” är? Det står också att vi har fått del av Jesus tankar genom andras minnen och tolkningar. Detta skapar en känsla att kristendomen handlar om ”oss”. Kanske är det därför kristendomen beskrivs extra utförligt; bara beskrivningen av Jesu liv upptar nio sidor i denna bok. I resten av kapitlet används främst beteckningen ”kristna”, vilket är fallet även i övriga böcker.¹⁶⁸ Samtliga böcker beskriver kristendomen i Sverige samt att religionen har anhängare i hela världen.¹⁶⁹ Detta framträder dock inte i böckernas bilder. Det finns t.ex. inte en enda bildtext som talar om att personerna kommer från Afrika eller Asien.¹⁷⁰ I *Religion för gymnasiet* sägs det att kristendomens centrum länge låg i Europa, men att tyngdpunkten nu har förskjutits till fattiga länder i andra världsdelar.¹⁷¹ Kanske borde detta då även speglas i bildmaterialet?

Läroböckernas beskrivningar av islam är inbördes mycket olika. I *Religion för gymnasiet 1* framförs vid upprepade tillfällen att islam kan tolkas olika.¹⁷² Det sägs att islam är en växande religion i Europa och att muslimer kan ha olika nationalitet, vilket även syns i kapitlets bilder.¹⁷³ Någon verklig diskussion om begreppet etnicitet i förhållande till islam finns dock inte i texten. Det poängteras att islam både nu och historiskt har ställts inför frågor om hur religionen ska anpassa sig i länder som av tradition inte är muslimska. Författarna skriver:

Den som vill veta hur vanliga muslimer lever och tänker kanske inte ska döma efter dem som är mest högljudda.¹⁷⁴

Enligt min tolkning vill författarna nyansera bilden av islam. De skriver t.ex. att jihad kan tolkas olika; vissa förknippar det med heligt krig, men majoriteten ser det som ett sätt att minska orättvisor. De skriver också att de flesta muslimer i Europa vill leva utan motsätningar med samhället, medan islamistiska rörelser är starka i arabvärlden. Just detta kan skapa en uppfattning att europeiska muslimer är mer fredliga, vilket skapar en indelning av ”vi” och ”dom”. Men i boken finns också ett avsnitt om islamofobi där det sägs att islam felaktigt har setts som en religion som skiljer sig mycket från andra och att muslimer setts som en enhetlig grupp, vilka påstås vilja annorlunda mot vad ”alla andra vill”.¹⁷⁵

Även i *Relief Livsvägar* försöker författarna ge en nyanserad bild av islam, vilket lyckas ibland, men ibland inte. I boken sägs det att islam ofta kopplas ihop med Saudiarabien, Egypten, Irak och Iran, men att de flesta muslimer bor i Indonesien och cirka 20 miljoner i Europa. Samtidigt finns en karta som visar islams utbredning och i denna är Europa inte ifyllt,

---

¹⁶⁷ Ring 2013: s. 86.

¹⁶⁸ Ring 2013: s. 86-94. I Franck 2011:s. 265 ställer författaren frågan om den kristna etiken kräver en kristen tro eller om tankarna är så allmängiltiga att de kan gälla för alla. Även i andra kapitel (se s. 194-195, 220, 245, 287) uppmanas eleverna att fundera över vad människor som inte har sin hemvist i religionerna kan lära sig av dem. Detta är enligt mitt sätt ett bra sätt att skapa identifikation snarare än avståndstagande gentemot andra religioner.

¹⁶⁹ Göth m.fl. 2012:s. 98, 102f, Tidman m.fl. 2012:s. 47, 71f, Ring 2013:s.99, 108f, Franck 2011:s. 248, 271-273.

¹⁷⁰ Göth m.fl. 2012: s.87(Ungern), 88(Jerusalem), 89(Frankrike), 92(Makedonien), Tidman m.fl. 2012: s.67 (Ryssland), 68(Italien), 69, 71, 72, 77, 78, 80(Sverige), 75(Frankrike), Ring 2013:s.89(Rumänien), s.92, 101(Frankrike), 105(Ryssland), 108(Sverige), 110(Mexiko), 111(Israel), I Franck 2011 anges ej nationalitet.

¹⁷¹ Göth m.fl. 2012: s. 98.

¹⁷² Göth m.fl. 2012: s. 114, 115, 121, 122.

¹⁷³ Göth m.fl. 2012: s. 108, 116, 126(Turkiet), 113(Iran), 118(Sverige), 120(Indonesien), 123(Saudiarabien).

¹⁷⁴ Göth m.fl. 2012: s. 114.

¹⁷⁵ Göth m.fl. 2012: s. 115f, 220f, 125, 127, 220f (islamofobi).

vilket blir missvisande. Kapitlet inleds också med en tidslinje över islams framväxt, i vilken krig och korståg nämns. Intressant är att korstågen inte finns med i motsvarande tidslinje för kristendomen.¹⁷⁶ Författarna lyfter fram att undersökningar visat att många svenskar förknippar islam med kvinnoförtryck, men skriver att det finns skillnader mellan traditionell uppfattning och t.ex. muslimska feministiska rörelser. En risk med denna indelning är dock att läsaren kan uppfatta att den traditionella synen alltid är kvinnoförtryckande, vilket enligt min mening inte behöver vara fallet. I kapitlets ”Brännpunkt” berörs terror och författarna beskriver att terror inte är unikt för islam, utan även finns i andra religioner. De beskriver också varför många muslimer anser att självmordsbombare inte är i enlighet med islam, att demokrati och islam går att förena samt att flera diktaturer i muslimska länder har skakats av frihetsrörelser de senaste åren.

Eleverna uppmanas i slutet att ge råd till Ahmed om hur han kan försvara sig mot de som säger att islam är en våldsam religion.¹⁷⁷ Jag kan förstå uppgiftens syfte, men samtidigt signalerar frågan att relationen till islam är konfliktfylld. Överlag märks dock en ambition att visa på olika tolkningar av islam. En stor fråga för många av Europas muslimer sägs vara hur man ska kunna vara både muslim och europé och författarna fokuserar mycket på hur det är att leva som muslim i Sverige. Det finns flera bilder på svenska muslimer och författarna lyckas skapa en känsla av att islam inte är något främmande, utan något som finns här.¹⁷⁸ Det finns även tre intervjuer i kapitlet. En tjej som föddes i Iran säger att hon ses som muslim av andra, men att hon själv inte vill ta del av religionen. Hon beskriver att många sätter likhetstecken mellan etnicitet och religion, vilket är problematiskt.¹⁷⁹ Detta går att koppla till Runblom som skriver att enskilda personers identifiering med en viss etnisk grupp kan vara stark eller svag och ibland stå i konflikt med omgivningens uppfattning.¹⁸⁰ Intervjuerna visar att religionen kan tolkas olika och att den påverkas av var den utövas. Detta är en indirekt koppling till begreppet etnicitet, men det diskuteras inte mer ingående av författarna.

I boken *Religion och sånt* kan man se ett ”vi- och domperspektiv”. Ett exempel lyder:

I Sverige fastar vi sällan av religiösa skäl, kanske mer av medicinska för vi tror att de renar kroppen från gifter.¹⁸¹

Detta är en egendomlig formulering eftersom det finns muslimer även i Sverige. Islam sägs också bestå av olika inriktningar och denna uppdelning är ett sätt för ”oss västerlänningar” att förstå komplicerade mönster.¹⁸² Frågan är om muslimer som bor i Sverige också räknas till västerlänningar eller om de hör de till ”de andra”? Kring ära och skam skriver författaren:

---

¹⁷⁶ Tidman m.fl. 2012: s. 86f, 90, 115. Å andra sidan skriver författarna att islam skapade fred i ett område som tidigare bestod av många fientliga folkgrupper.

¹⁷⁷ Tidman m.fl. 2012: s. 114, 117-119.

¹⁷⁸ Islam i Sverige nämns t.ex. i Tidman m.fl. 2012: s.95, 99, 109-111. På bilderna finns människor av följande nationalitet: s. 93, 98 (Saudiarabien), s. 94, 99, 109, 112, 113 (Sverige), s. 96 (Kina), s. 111 (Holland).

¹⁷⁹ Tidman m.fl. 2012: s. 100-108. En annan tjej har konverterat till islam och har blivit mer religiös sedan hon flyttade till Sverige. Hon ser sig som en del av euroislam. I den tredje intervjun säger en man att religionen förstärks i Sverige eftersom det går att fokusera mer här än i ett konfliktfyllt land.

¹⁸⁰ Runblom 2006, s.3ff.

¹⁸¹ Ring 2013: s. 129. I ett annat stycke påpekas att muslimer har en annan tideräkning och om ”vi i Sverige” skulle praktisera detta skulle julafton infalla på olika datum. (Ring 2013: s. 132).

¹⁸² Ring 2013: s. 139.

För människor som levt hela sitt liv i det moderna Sverige kan det vara svårt att förstå hur många muslimer tänker om ära och skam. I Sverige är det vanligt att tänka: Om jag gör bort mig så är det mitt problem, inte andras. [...]. Många muslimer tänker annorlunda.¹⁸³

Här finns återigen en uppdelning av ”vi” och ”de andra” där ”de andras” uppfattning ses som annorlunda. Författaren skriver att både heder och omskärelse bygger på traditioner från förislamisk tid och att det förekommer även inom andra religioner. Men trots detta har han valt att ta med frågorna i kapitlet om islam och inte i anslutning till andra religioner, vilket kan leda till att eleverna ändå förknippar islam med dessa frågor. Författaren uppmanar även eleverna att läsa korancitat, vilka bl.a. handlar om äktenskap, skilsmässa, sexualitet och klädsel och i slutet av kapitlet kan eleverna läsa om helvetet där människor dricker skällhett vatten och en motbjudande vätska som sipprar ur ett sår. Eleverna får ingen hjälp med tolkningarna och enligt min uppfattning kan detta snarare skapa fördomar än identifikation gentemot innehållet i Koranen. Författaren tar också upp jihad, månggifte, fundamentalism, terror samt omskärelse, Jihad beskrivs som en inre strävan, men också som en motivering till heligt krig. Terror beskrivs och avslutas kort med att majoriteten av världens muslimer inte är islamister. Ytterligare fokus på konflikt finns i en beskrivning av motsättningar mellan muslimer i Sverige.¹⁸⁴ Författaren påpekar slutligen att det finns många muslimer i Sverige:

Några är etniska muslimer, d.v.s. människor som kommer från länder med muslimsk tradition och kultur, men som inte utövar islam aktivt. De kan liknas vid sekulariserade kristna.¹⁸⁵

Om det är religion som ligger till grund för etnicitet eller språk, traditioner och seder framgår dock inte och begreppet etnicitet förklaras inte närmare.

I boken *Lika och unika* betonas att de abrahamitiska religionerna har mycket gemensamt och eleverna uppmanas studera webbsidan Abrahams barn, vilken arbetar för ökad förståelse mellan religionerna. De uppmanas jämföra Muhammeds roll med Jesus och Buddhas och ska fundera på om de fem pelarna kan gälla även för andra än muslimer. Författaren skriver att islam ofta beskrivs som Sveriges näst största religion, men att det är svårt att beräkna hur många de svenska muslimerna är. Här används begreppet ”svenska muslimer” på ett inkluderande sätt. Det sägs också att gruppen muslimer inte är enhetlig och att det med tanke på denna mångfald är viktigt att undvika generaliseringar kring islam och muslimer.¹⁸⁶ Författaren skriver att situationer då det inte har fungerat väl att förena religiöst och samhällsligt liv har fått oproportionerligt stor uppmärksamhet och lyfter fram en undersökning från 1998 som visade att 85 % av alla nyhetsinslag om islam i Aktuellt, Rapport och TV4-nyheterna mellan 1991-1995 handlade om våld, krig och terror. Han kopplar detta till begreppet islamofobi, d.v.s. en rädsla för muslimer och menar att muslimer har diskriminerats efter den 11 september. Enligt författaren krävs mer kunskap om islam för att undvika islamofobi och eleverna uppmanas att undersöka begreppet. Därmed fokuserar författaren på känslorna hos de med fördomar snarare än företeelserna i sig. I kapitlet finns en intervju med en imam som anser att skolor ofta tar fram det som tolkas negativt gällande

---

¹⁸³ Ring 2013: s. 135.

¹⁸⁴ Ring 2013: s. 126f, 133, 135f, 139f, 143. Enligt författaren har radikala muslimer valt att inte gå till moskén i Malmö, utan använder egna lokaler och det sägs också finnas skiljelinjer mellan sunniter och shiiter.

¹⁸⁵ Ring 2013: s. 141.

¹⁸⁶ Franck 2011: s. 279, 281, 287, 293.

islam, som t.ex. kontroversiella korancitat, och att fler positiva exempel behövs. Islam ses ofta som något främmande, men han menar att man kan vara både svensk och muslim.¹⁸⁷

2.4.2 Kategorin etnicitet i hinduismen och buddhismen

I läroböckerna beskrivs hinduismen framför allt i en indisk kontext och det märks även i bilderna, vilka i huvudsak kommer från Asien.¹⁸⁸ Ett par författare nämner att det även finns intresse för hinduismen i USA och Europa. I *Religion för gymnasiet 1* betonas att många ”västerlänningar” känner till begrepp som *karma*, *reinkarnation* och *yoga*, men att de som tillämpar *yoga* inte behöver vara insatta i själva religionen. Trots det skriver författaren att det som händer utanför Indien påverkar hinduismen i Indien och tvärtom.¹⁸⁹ Boken *Relief Livsvägar* sticker ut något eftersom den innehåller många bilder från Sverige samt flera beskrivningar av hur det är att leva som hindu i Sverige, vilket visar att religionen även finns ”här”. En kvinna vid namn Laxmi som intervjuas menar att kopplingen till Indien är stark även om man bor i Sverige och hon menar att man inte kan konvertera till hindu utan att man är det från födseln.¹⁹⁰ Detta antyder att hon kopplar ihop religion och etnicitet och ser dem som statiska begrepp, snarare än föränderliga. Tyvärr utvecklas detta inte mer av författarna.

Enligt min uppfattning beskrivs inte hinduer som ”de andra” i läroböckerna. I boken *Religion och sånt* är tilltalet snarare personligt och läsaren uppmanas att tänka sig in i olika situationer kring t.ex. reinkarnation. I anslutning till *karma* står det att det liv *du* lever bestäms av hur *du* levde *ditt* förra.¹⁹¹ Läsaren kan på så sätt identifiera sig i texten, vilket skiljer sig en hel del från samme författares beskrivning av islam (se sid. 28-29). Överlag är beskrivningarna av hinduismen positiva i samtliga läroböcker. Det finns inget fokus på konflikter mellan inriktningar eller gentemot andra religioner. I *Religion och sånt* uppmanas eleverna att fundera över vilka djur som är heliga för oss, Gandhis icke-våldsprincip, fördelar med att följa olika plikter samt könsroller i Bollywoodfilmer. Detta går att jämföra med samma avsnitt i islam där eleverna skulle läsa om helvetet, jämföra muslimska samhällen utifrån mänskliga rättigheter, fundera på om kvinnan är förtryckt m.m.¹⁹² Exempelen kring hinduismen förefaller mer ”fredliga” och oproblematiske. Visserligen beskriver samtliga författare att kastsystemet ger upphov till rangordningar och orättvisor och i en bok nämns aborterade flickfoster samt arrangerade äktenskap, men i huvudsak fokuserar texterna på centrala begrepp och gudar.¹⁹³

Författaren till *Lika och unika* betonar att hinduismen präglas av mångfald och att begreppet hinduism egentligen skapats av briterna för att de skulle förstå religiösa uttryck som var främmande för dem. Just denne författare försöker nyansera bilden av hinduismen genom att ta upp både positiva och negativa sidor. Å ena sidan beskrivs huvudtankar om att behandla

¹⁸⁷ Franck 2011: s. 282, 290f, 293-295.

¹⁸⁸ Undantagen är Göth m.fl. 2012: s. 163 (yogautövare i New York), Tidman m.fl. 2012: s.130 (Hare Krishnaanhängare i Danmark, s. 138-142 (Sverige).

¹⁸⁹ Göth m.fl. 2012: s. 163, Franck 2011: s. 176.

¹⁹⁰ Tidman m.fl. 2012: s.133-136, 138-142.

¹⁹¹ Ring 2013: s. 149.

¹⁹² Ring 2013: s. 162f samt 143-145.

¹⁹³ Göth m.fl. 2012: s. 144, Tidman m.fl. 2012: s.142ff, Ring 2013: s. 152, Franck 2011: s. 187f.

andra väl och bruka icke-våld. Å andra sidan uppmanas eleverna fundera över kastsystemet, och även ge exempel på situationer då våld har använts i hinduismens namn.¹⁹⁴

Gällande buddhismen finns en stark koppling till Asien i böckerna, men även ”västerlandet” nämns. Samtliga författare framför att det finns skillnader mellan västerländska buddhister, vilka främst intresserar sig för de intellektuella tankarna, och buddhister från Asien, vilka främst fokuserar på riter och traditioner. I *Lika och unika* uppmanas eleverna att ta reda på mer om kända västerlänningar som konverterat till buddhismen. Detta skapar enligt min uppfattning identifikation med buddhismen. Författaren skriver också att buddhismen ofta har levt konfliktfritt vid sidan om andra religioner och anpassat sig i olika miljöer.¹⁹⁵ Detta är en positiv bild och eleverna uppmanas att leva sig in i religionens huvudbudskap genom ett personligt tilltal, liknande det som användes kring hinduismen. I *Lika och unika* står det t.ex.:

Ibland lever vi kanske som om vi trodde att vi verkligen ska finnas till för evigt – och så glömmar vi att sanningen är en annan.¹⁹⁶

Detta personliga tilltal skapar en känsla av att buddhismens tankar är lätta att identifiera sig i även för den som inte är buddhist. Samtliga böcker fokuserar på beskrivningar av läran och framhåller att buddhismen är en religion med socialt fokus som präglas av medkänsla.¹⁹⁷ I *Religion och sånt* uppmanas eleverna att göra ett experiment där de under en timme inte värderar någon de möter, de ska testa att meditera, fundera på om kärlek alltid leder till lidande och göra en lista över vad de längtar efter just nu och sedan stryka det som inte är nödvändigt.¹⁹⁸ Författaren till *Lika och unika* uppmanar eleverna att undersöka varför bilden av buddhismen är så positiv i västerländsk media.¹⁹⁹ Enligt min uppfattning kan den frågan även ställas gentemot läroböckerna i religion.

Sammanfattningsvis kan sägas att författarna inte uttalat för ett resonemang kring etnicitet i förhållande till religionerna. Judendomen är den religion där ”vi-känslan” framställs starkast. Kristendomen, hinduismen och buddhismen beskrivs i positiva och personliga termer, medan allt fler kontroversiella frågor kopplas till islam. I några fall beskrivs muslimer som ”de andra”. Att etnicitet är en konstruktion berörs indirekt eftersom författarna lyfter fram att muslimers tro varierar i olika kontexter.²⁰⁰ Betoningen på variationer inom islam gör också att den religionen framställs som minst enhetlig. Läroböckernas skildringar är sinsemellan ganska lika, men enligt min uppfattning framträder ”vi och dom-perspektivet” starkast i *Religion och sånt*, särskilt i kapitlet om kristendom och islam. *Relief Livsvägar* utmärker sig också i sitt fokus av hur religionerna fungerar i Sverige idag, vilket underlättar identifiering och skapar en känsla av att religionerna inte är något främmande.

¹⁹⁴ Franck 2011: s. 177f, 194-196.

¹⁹⁵ Franck 2011: s. 202f, 218.

¹⁹⁶ Franck 2011: s. 205. I Göth m.fl. 2012: s. 167 står det t.ex. ”Vi försöker släcka livstörsten genom att jaga efter det vi anser ger oss lycka. Men det fungerar inte.”

¹⁹⁷ I Tidman m.fl. 2012: s. 145 handlar avsnittet ”Brännpunkt” om ifall det är rätt att använda metoder som förknippas med en viss religion inom kriminalvården, vilket känns som en ganska harmlös ”Brännpunkt”.

¹⁹⁸ Ring 2013: s. 185-187.

¹⁹⁹ Franck 2011: s. 220.

²⁰⁰ Mattson 2010: s. 76f.

3. Frågor om kön, sexualitet, etnicitet och socioekonomisk bakgrund i religionsläroböckernas övriga kapitel

Frågan är också om kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet finns med i läroböckernas kapitel om t.ex. identitet, etik och moral samt existentiella frågor, vilket efterfrågas i ämnesplanen för Religionskunskap?

Samtliga läroböcker, utom *Relief Livsvägar* kopplar människors identitet till de olika kategorierna. I denna bok kopplas identitet enbart till religion.²⁰¹ I boken *Religion för gymnasiet 1* sägs människor tillhöra olika grupper som präglar ens identitet. Kategorierna kön och sexualitet nämns inte, men däremot klass. Indelningar utifrån klass sägs skapa trygghet för enskilda individer, men också en rangordning i samhället. Klasssystemet och kastsystemet jämförs kort med varandra och författarna framhåller att synsätten förändras ju mer globaliserad världen blir. Även kultur sägs påverka människors sätt att leva och tänka. Kultur kan gå i arv från generation till generation, men det finns också de som inte känner sig hemma i en viss kultur. Enligt författarna finner man vem man är genom kontrast och likhet. Detta ger trygghet, men kan också leda till att den egna gruppen ses som naturlig/riktig och andra som felaktiga.²⁰² I denna bok finns flera kopplingar till Mattsons resonemang, t.ex. att kategorier är *relationella*, d.v.s. att det ena begreppet finns genom att speglas i det andra samt att de är *hierarkiskt* ordnade i form av rangordning.²⁰³ I boken finns också ett kapitel som heter ”Människa, kön och sexualitet” där skillnaden mellan kön och genus beskrivs. En diskussion förs om varför flickor i genomsnitt får bättre betyg än pojkar och begreppet kön sätts i relation till olika religioner. Kvinnor och män sägs ha lika värde men olika roller i många religioner, vilket kopplas samman med att religionerna har växt fram i patriarkala samhällen. När samhällen förändras ställs religionerna inför nya frågor. Här visar författarna att kategorin kön är något föränderligt, d.v.s. en konstruktion. Författarna nämner även den heterosexuella normen samt att denna lett till att homosexualitet setts som onormalt. Enligt författarna håller många religiösa människor fast vid regler som diskriminerar homosexuella, men en debatt pågår och skillnaderna är stora inom olika religioner. En bild i kapitlet visar ett lesbiskt par som kysser varandra i samband med en vigsel. Det märks att författarna tar ställning gentemot fördomar genom hänvisa till ömsesidighetsprincipen som säger att vi ska behandla andra såsom vi själva vill bli behandlade.²⁰⁴

I *Religion och sånt* beskrivs att identitet avgörs av samhällsklass, kultur, kön, ålder, arbete, religion m.m. Kultur sägs handla om hur vi beter oss, vilket grundas i den grupp vi tillhör. Författaren definierar också begreppet HBTQ och skriver att:

Det kan vara svårt att förstå olika former av könsuttryck och sexualitet och att acceptera andras läggningar och hållningar.²⁰⁵

Denna mening uttrycker enligt min mening en heterosexuell norm där vissa saker ses som lättare att förstå och acceptera. Men författaren skriver samtidigt att man bör visa respekt för

---

²⁰¹ Tidman m.fl. 2012: s. 7.

²⁰² Göth m.fl. 2012: s. 10, 14ff.

²⁰³ Mattson 2010: s. 40.

²⁰⁴ Göth m.fl. 2012: s. 222-229.

²⁰⁵ Ring 2013: s. 16.

hur andra väljer att leva sina liv. En bild visar ett homosexuellt par i Kina som vill gifta sig. Därefter följer en kort beskrivning av kön som något biologiskt samt konstruerat. Eleverna uppmanas att fundera på om vi konstruerar hur vi är som män och kvinnor eller om vi ärver sättet att vara på. En transexuell person sägs inte kunna identifiera sig med sitt biologiska kön. Eleverna ska också fundera på vad de vill bära med sig i sin egen identitet gällande traditioner, könsroller, sexualitet, samhällsklass m.m. Detta anknyter till Mattsons tankar om att kategorierna är en föränderlig konstruktion som vi socialiseras in i.²⁰⁶

När det gäller kapitlen om etik och moral skiljer sig böckerna en hel del åt. I *Religion för gymnasiet 1* finns få kopplingar till kategorierna. Ett avsnitt beskriver att en psykolog ställt frågor till kvinnor och män huruvida en fattig man ska tillåtas stjäla för att skaffa medicin till sin sjuka fru. Kvinnorna och männen gav olika svar. Kring detta skriver författaren enbart: ”Kanske finns den här skillnaden mellan könen, kanske inte”.²⁰⁷ I avsnittet om regeletik sägs att människor kan påverkas av kulturella- samt traditionella normer om hur kvinnor och män ska bete sig, men inte heller detta utvecklas mer. I slutet diskuteras om uteliggare får skylla sig själva, vilket anknyter till kategorin socioekonomisk bakgrund.²⁰⁸ I *Relief Livsvägar* finns inte heller några uttryckliga resonemang utifrån kategorierna. Snarare förstärker bokens exempel de normer som finns i samhället, enligt min uppfattning. Beträffande kön finns ett exempel där en pojke, skolans stökigaste elev, fuskar på ett prov och lyckas, vilket jämförs med Lina, klassens ljus, som misslyckas på provet eftersom mamman är sjuk. Dessa beskrivningar förstärker stereotyper om att killar är stökiga och flickor duktiga i skolan. I andra exempel målar en kille graffiti på skolans vägg, killar diskuterar tortyr, terror samt dödsstraff, medan en tjej är aktiv i djurrättsrörelsen. Gällande sexualitet finns två exempel som handlar om otrohet i heterosexuella relationer, medan ett annat handlar om Jonas och Susanne som vill skaffa ett barn för att kunna donera till ett sjukt syskon. Det finns inga exempel om homo-, bi eller transsexualitet, etnicitet eller socioekonomisk bakgrund.²⁰⁹

I *Religion och sånt* finns inga kopplingar till kategorierna i själva huvudtexten om etik och moral, men däremot i elevexemplen. Gällande kön finns en lång beskrivning av tonåringarna Eva och Adam som ställs inför moraliska problem. Det framgår att Eva är målinriktad och duktig i skolan. Adam vet däremot inte vad han ska bli och ser skolan som mindre viktig. Detta förstärker stereotyper om att tjejer är duktigare i skolan än pojkar. Ett annat exempel är en saga, vilken handlar om en man som åker på en resa och förbjuder kvinnan att lämna slottet. Kvinnan smiter iväg, är otrogen, och mannen ska därför döda vakten som släppt ut henne, men denne hinner före och dödar mannen. Eleverna ska ta ställning till vem som gjort mest fel. Frågan är vilken kvinnosyn exemplet förmedlar?! Det finns inget om homosexualitet i exemplen utan normen är heterosexualitet. I ett exempel kan eleverna läsa om en kille som inte vågar bjuda hem kompisar eftersom pappan slår mamman. Det finns också exempel som anknyter till både kön och etnicitet. En flicka ska resa till sina föräldrars hemland för att giftas bort. Några kompisar vet om det, men inte hon själv. Ska de berätta? En annan tjej bor i en familj där en riktig man visar sin heder genom att slå sin fru när hon inte gör vad han säger. Sådana är traditionen i det land pappan kommer ifrån. Hur kan pappans attityd förändras? En

---

²⁰⁶ Mattson 2010: s. 29f.

²⁰⁷ Göth m.fl. 2012: s. 31.

²⁰⁸ Göth m.fl. 2012: s.33, 40.

²⁰⁹ Tidman m.fl. 2012: s. 194-205.

kille har flyttat till ett land där kvinnor inte får gå ut ensamma. Måste han acceptera dessa regler? Samtliga exempel kopplar samman andra kulturer med kvinnoförtryck. Frågan är vilken bild det ger eleverna av andra kulturer? Enligt min uppfattning kan flera av dessa exempel förstärka fördomar hos elever snarare än motverka dem. Givetvis måste det finnas möjlighet att diskutera t.ex. begreppen ära och skam i en religionskurs, men enligt min uppfattning är det bättre att göra det uttalat utifrån en nyanserad faktatext än utifrån diffusa exempel om ”andra kulturer”. Om eleverna förstår bakgrunden till hedersbegreppet blir diskussionen mer nyanserad. Författaren anknyter slutligen till socioekonomisk bakgrund i ett exempel om att allt fler ungdomar från ”fattiga områden” rånar jämnåriga på pengar och mobiler. Författaren undrar om det är ok att ta från någon som är rikare och undrar hur stora klyftor ett samhälle kan acceptera? Eleverna ska också fundera på orättvisa betyg samt orättvisor i arbetslivet. Slutligen ska eleverna ta ställning till vem som ska få bromsmedicin mot aids. Den som smittats via blodtransfusion, sexuellt umgänge eller narkotikamissbruk?²¹⁰

Boken *Lika och unika* har ett annat upplägg än övriga böcker och behandlas därför för sig i detta kapitel. Dess första halva (170 sidor) handlar om begrepp som mening, identitet, etik och moral och här finns många kopplingar till kategorierna. Boken inleds med en text om Steve Sjöquist som har varit smittad av hiv i över 20 år. Eleverna uppmanas att fundera på hur de själva skulle leva om de hade en obotlig sjukdom? Kapitlet handlar om att människor har olika behov och mening i livet beroende på religion, familj, om du är rik eller fattig, hälsa, kön m.m. Att den socioekonomiska bakgrunden påverkar visas genom Maslows behovspyramid, enligt vilken grundläggande behov som mat och sömn bör vara uppfyllda innan en person kan nå självförverkligande. Den som föds rik behöver inte ha ett mer meningsfullt liv, men påverkas ändå av sin bakgrund. Friheten att själv välja diskuteras och slöjan nämns som ett exempel. För vissa kan den ge uttryck för identitet, medan andra kopplar den till kvinnoförtryck. Författaren uppmanar läsaren att fundera på vilka ideal media förmedlar och vilka förväntningar de skapar på kvinnor om hur de ska se ut. I en diskussion om heder och skam framhålls att olika kategorier som kön, sexualitet och kultur samverkar med varandra, men att de inte går att koppla till en viss kultur eftersom dessa tankar finns i alla kulturer.²¹¹ Om så sker finns en risk att det leder till att:

”icke-svenska” män i allmänhet stämplas som våldsamma mot kvinnor på grund av sin kulturella bakgrund, medan ”svenska” män förstås som jämställda. De våldsamma ”svenskarna” framställs ju oftast som undantag.²¹²

Citatet präglas av ett intersektionellt perspektiv enligt vilket kön kan få olika betydelse i olika kulturer.

Bokens kapitel om etik och moral handlar om hur ett demokratiskt samhälle kan hantera åsikter som inte främjar jämställdhet utifrån kön, sexuell läggning och etnicitet. Eleverna ska ta ställning till exempel med socioekonomiskt perspektiv som handlar om att ge donationer till biståndsorganisationer eller om fattiga föräldrar som tvingas stjäla. Ett annat exempel

---

²¹⁰ Ring 2013: s.24-27, 34-41.

²¹¹ Franck 2011: s. 8-27.

²¹² Franck 2011: s. 27. Dessa ord uttrycks av Eva Reimer, professor vid Lidköpings universitet, som intervjuas i boken kring menligt våld mot kvinnor.

handlar om John, Jonatan och deras dotter Alice. Exemplet handlar inte om homosexualitet utan om att ingripa vid konflikter, vilket visar att författaren går utanför den heterosexuella normen.²¹³ Författaren tar också upp etik ur ett samhällsligt perspektiv och mångfald är ett genomgående tema. Frågor om invandring, integration, identitet och medborgarskap tas upp. Eleverna uppmanas fundera på vad de skulle vilja lära sig om de flyttar till ett annat land och vilka traditioner de tar med sig eller släpper.

I ett avsnitt om värdegrund berörs begrepp som jämställdhet och diskriminering. Författaren konstaterar att jämställdhet är lika viktigt i en homosexuell relation som i en heterosexuell relation, men även i förhållande till etnicitet, religiös tillhörighet m.m. Ett avsnitt fokuserar på begrepp som stereotyper, kön, genus, biologisk och kulturell fostran. Ett annat handlar om heteronormativitet där författaren skriver att det finns en över- och underordning mellan människor med olika sexuell läggning. Detta mynnar slutligen ut i ett resonemang kring begreppet intersektionalitet (se s.36) Författarens resonemang är helt i linje med Mattsons formuleringar om *konstruktion*, *maktstruktur* och *kategorisering*.²¹⁴ I ett kapitel förs dessutom ett resonemang kring ”naturligt” och ”onaturligt” kopplat till sexualitet där heterosexualitet har setts som mest naturligt eftersom det kopplas till reproduktion. Författaren ger flera argument emot; t.ex. att sex inte alltid sker i reproduktivt syfte samt att sex inte bara behöver handla om samlag. Författaren beskriver även begreppen ”normalt” och ”onormalt” där det som är normalt baseras på ett kvantitativt perspektiv, d.v.s. hur vanligt det är. Han poängterar att vad som ses som normalt varierar i olika tidsperioder och kulturer och lyfter fram att majoriteten inte behöver ha rätt. Vad händer t.ex. om majoriteten är rasistisk? Detta anknyter till Mattsons resonemang om sexualitet som en maktordning, vilken varierar över tid.²¹⁵

I kapitlet med samma namn som bokens titel, *Lika och unika*, ges exempel på fler maktordningar och diskriminering utifrån kön, sexuell läggning samt hatbrott och hets mot folkgrupp. Författaren nämner att uppdelningar av människor i ”vi” och ”de andra” leder till en hierarkisk människosyn där vissa betraktas som bättre än andra. Dessutom att människor dikotomiseras till att vara *antingen* gay eller hetero, frisk eller sjuk etc. Men människors identitet är mer komplex än så, enligt författaren.²¹⁶ Även detta resonemang liknar det som Mattson kallar för *relationell* och *hierarkisk* maktordning, d.v.s. att det ena begreppet finns genom att speglas i det andra samt att begreppen är rangordnade.²¹⁷

Sammanfattningsvis kan konstateras att samtliga böcker utom *Relief Livsvägar* kopplar de olika kategorierna till identitet. I *Lika och unika* nämns även kategorierna utifrån existentiella frågor om mening, vilket inte sker i övriga böcker. Denna bok har även ett utvecklat resonemang utifrån de olika kategorierna i kapitlet om etik och moral, vilket inte är fallet i övriga böcker där kopplingar till kategorierna är få i själva huvudtexterna. I dessa böcker finns snarare diskussionsfrågor, som enligt min mening, upprätthåller stereotyper om manligt och kvinnligt eller heterosexualitet som norm.

---

²¹³ Franck 2011: s. 50-68.

²¹⁴ Mattson 2010: s. 27-36.

²¹⁵ Mattson 2010: s. 61ff.

²¹⁶ Franck 2011: s. 86-104.

²¹⁷ Mattson 2010: s. 40.

4. Intersektionalitet i religionsläroböcker

Den avslutande och övergripande frågan i uppsatsen handlar om ifall själva *begreppet* intersektionalitet nämns uttalat och/eller om *fenomenet* intersektionalitet behandlas i läroböckerna. Resultatet visar att *en* av läroböckerna, nämligen *Lika och unika* använder begreppet intersektionalitet. Författaren gör det på följande sätt:

Intersektionalitet är ett begrepp som brukar användas när man vill beskriva helheten i det som formar våra föreställningar och värderingar. Hur vi tar ställning, hur vi formar våra vägval och hur vi blir bemötta påverkas inte bara av att vi – eller andra – är män eller kvinnor, utan också av klass, etnicitet, religiös tillhörighet osv.²¹⁸

Intersektionalitet sägs härstamma från det engelska ordet *intersection*, som betyder väggkorsning, vilket syftar på att olika faktorer som kön, klass, etnicitet och ålder möts. Författaren påpekar att det är lätt att fastna i förenklade generaliserande bilder av hur olika grupper är och tar ”invandrare” som exempel. Trots att invandrare är en rikligt sammansatt grupp framställs de ofta som en grupp där alla tänker och tycker lika. Detsamma gäller kön, trots att skillnader mellan människor av *olika* kön kan vara mindre än de som finns mellan människor av *samma* kön. Författaren skriver:

Ingen av oss är bara man eller bara kvinna eller bara vit eller bara svart. När vi formar våra liv gör vi det som individer som påverkas av många olika företeelser.²¹⁹

Denna beskrivning av begreppet är i enlighet med Lykkes definition, d.v.s. att olika kategorier intra-agerar; är sammanflätade med varandra.²²⁰ Författaren skriver vidare:

En svart heterosexuell, välutbildad och ekonomiskt framgångsrik man i storstaden har gissningsvis mer gemensamt med en svart, heterosexuell, välutbildad och ekonomisk framgångsrik kvinnlig storstadsbo, än vad han har med en vit, homosexuell, lågutbildad och fattig vit man på landsbygden.²²¹

Författarens resonemang går att koppla till Mattsons tankar om *kategorisering*, *konstruktion* och *maktordning*.²²² I citatet ovan anses personens socioekonomiska bakgrund, sexualitet och hudfärg ha större betydelse för känslan av gemenskap än kategorin kön, vilket visar att det kan finnas stora variationer inom varje kategori samt att kategorierna är en konstruktion. I samma kapitel beskriver författaren hur föreställningar om etnicitet, kön och sexualitet uppstår. Föreställningar kring könsroller bygger, enligt författaren, på stereotypa bilder av hur kvinnor och män förväntas vara där mansrollen har kopplats samman med arbete och försörjning och kvinnorollen med omsorg kring barn och familj. Författaren ställer frågan om detta beror på biologiska skillnader eller fostran. I ett avsnitt om sexuell läggning används begreppen över- och underordning samt heteronormativitet. Homosexualitet har under flera perioder i historien setts som avvikande, medan heterosexualitet varit normen. Detta resonemang anknyter till Mattsons tankar om *maktordning* där vissa kategorier är

---

²¹⁸ Franck 2011: s. 82.

²¹⁹ Franck 2011: s. 83.

²²⁰ Lykke 2005:2-3: s. 10f.

²²¹ Franck 2011: s. 84.

²²² Mattson 2010: s. 27-36.

överordnade andra. Han skriver också att man på senare år allt mer har diskuterat hur frågor som har med kön och sexualitet att göra hänger ihop med sociala och kulturella omständigheter.²²³ Detta visar att det intersektionella perspektivet är närvarande.

Definitionen av intersektionalitet tas upp i samband med etiska frågor, d.v.s. frågor om hur vi bör vara mot varandra. Författaren skriver att vi bör undvika att sätta etiketter på människor och istället bör se varje individ som en unik varelse. Att människor är olika är en stor tillgång. Det är också tydligt att författaren kopplar ihop intersektionalitet med identitet, d.v.s. föreställningar om vilka vi är. Eleverna uppmanas att fundera på vilka generaliserande föreställningar de har om män, kvinnor, skåningar, lärare eller andra grupper och hur dessa har uppstått. I avsnittet finns en bild på en svensk kemiforskare i ett labb. På bilden syns en ung, svart kvinna.²²⁴ Denna bild är troligtvis medvetet vald eftersom den kan utmana generaliserande föreställningar om hur en svensk kemiforskare ser ut.

Förutom *begreppet* intersektionalitet förekommer också *fenomenet* intersektionalitet på några ställen i *Lika och unika*. Det gäller framför allt när författaren diskuterar identitet och skriver att det är för enkelt att dela in människor i termer av ”antingen eller”, t.ex. gay eller hetero. Enligt författaren är människors identitet mer komplex än så.²²⁵ Författaren kopplar också ihop de olika kategorierna i diskussioner om heder och skam eller bärandet av huvudduk.²²⁶ Även i övriga böcker, förutom *Relief Livsvägar* är det främst i samband med frågor om identitet som ett intersektionellt perspektiv kan skönjas i och med att vår identitet sägs präglas av en mängd olika tillhörigheter.²²⁷ Något uttalat resonemang om intra-aktionen mellan dessa tillhörigheter finns dock inte i dessa böcker, utan de olika kategorierna behandlas främst var för sig.

I kapitlen om etik och moral är det intersektionella perspektivet i stort sett frånvarande i samtliga böcker. I *Lika och unika* finns oräkneliga kopplingar till kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet i dessa kapitel, men faktum är att de främst behandlas fristående från varandra och exemplen där kategorierna intra-agerar med varandra är få (undantaget är avsnittet där intersektionalitet definieras). Resonemanget blir ofta ett ”etc”, d.v.s. att kategorierna räknas upp efter varandra, t.ex. i samband med diskriminering.²²⁸ Några konkreta resonemang kring hur människor kan råka ut för olika typer av förtryck beroende på hur kategorierna intra-agerar med varandra finns inte. Sådana exempel skulle kunna handla om skillnader i bemötande gentemot kvinnliga invandrare kontra manliga invandrare eller homosexuella män kontra homosexuella kvinnor. Ännu mer intressant skulle det bli om fler kategorier ingick i analysen.

I kapitlen om världsreligionerna skriver författaren till *Lika och unika* att man bör undvika att tala i generella termer när man studerar religioner. Han skriver:

---

²²³ Franck 2011: s. 79-82.

²²⁴ Franck 2011: s. 83.

²²⁵ Franck 2011: s. 86-104.

²²⁶ Franck 2011: s. 20, 26f.

²²⁷ Göth m.fl. 2012: s. 10, 14ff, Ring 2013: s. 13ff.

²²⁸ Se t.ex. Franck 2011: s. 54, 79, 114ff.

[...] det är direkt missvisande om man använder exempelvis beteckningar som kristen eller muslim eller hindu som om dessa var entydiga eller enkla att förstå.²²⁹

Även om det finns mycket som förenar utövarna är det, enligt författaren, än mer som kan skilja dem åt och därför bör man träffa flera företrädare för de religioner som man studerar. Ett liknande synsätt finns i *Religion för gymnasiet 1* där det står att:

[...] idag finns skillnaderna nog inte främst mellan olika kyrkor. De skär snarare tvärs igenom dem.²³⁰

Ingen av författarna utvecklar dock att dessa skillnader kan bero på kön, sexualitet, etnicitet eller socioekonomisk bakgrund, vilket innebär att det intersektionella resonemanget inte fullföljs. I samtliga böcker finns flera kopplingar mellan världsreligionerna och kategorierna, men det sker inte ur ett intersektionellt perspektiv, enligt Lykkes definition om att kategorier intra-agerar med varandra.²³¹ I *Lika och unika* skriver författaren visserligen i anslutning till buddhismen att:

Oavsett vilket land och vilken religion vi talar om, bör man alltid vara noga med att undersöka vilken betydelse religion, kultur, sociala och ekonomiska förhållanden har (var och en för sig och i relation till varandra) för hur jämställdhet mellan kvinnor och män uppfattas och fungerar.²³²

Denna mening ger uttryck för ett intersektionellt perspektiv, men författaren utreder inte detta på ett konkret sätt med olika exempel. Snarare förs resonemang kring en kategori i taget.²³³ Ett undantag finns i *Religion för gymnasiet 1* där det beskrivs att hinduer gifter sig inom samma jati, vilket signalerar att det finns en koppling mellan kön och socioekonomisk bakgrund.²³⁴ Men om t.ex. homosexuella behandlas olika beroende på vilken kast de tillhör behandlas inte. Beskrivningar av hur religion kan variera för människor av olika etnicitet kopplat till övriga kategorier är också i stort sett obefintliga. i samtliga böcker. Undantaget är kapitlet om islam där diskussioner om att slöjan kan ses som förtryckande i en kontext, men viktig för identiteten i en annan innebär att kategorierna kön, sexualitet och etnicitet kopplas samman.²³⁵ Det finns också vissa kopplingar i förhållande till begreppen ära och skam eller omskärelse där etnicitet, kön och sexualitet kopplas samman.²³⁶ Men detta är snarast undantag och det intersektionella perspektivet uteblir i huvudsak i texterna.

---

²²⁹ Franck 2011: s. 172.

²³⁰ Göth m.fl. 2012: s. 98.

²³¹ Lykke 2005:2-3: s. 10.

²³² Franck 2011: s. 213.

²³³ Ett utvecklat resonemang om de olika kategorierna var för sig finns i kapitel 3.

²³⁴ Göth m.fl. 2012: s. 158.

²³⁵ Se t.ex. Franck 2011: s. 289.

²³⁶ Göth m.fl. 2012: s. 125, Tidman m.fl. 2012: s. 110, 112f, Ring 2013: s. 134-136, Franck 2011: s. 289.

5. Slutsatser och diskussion

I denna undersökning kopplas styrdokumentens uppmaning om undervisning kring intersektionalitet med innehållet i religionskunskapsläroböcker för gymnasiet som publicerats efter reformen 2011. I ämnesplanen för religion sägs det att intersektionalitet kan kopplas till religioner, identitet, etik och moral samt existentiella frågor. Syftet med uppsatsen är att studera om läroböckerna tar upp intersektionalitet uttalat eller indirekt och/eller om de olika kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet behandlas var för sig samt i vilka sammanhang det i sådana fall sker. Intersektionalitet definieras i uppsatsen som att kategorier som kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet intra-agerar, d.v.s. är sammanflätade med varandra och ständigt föränderliga. Tidigare forskning har visat på dikotomier inom dessa kategorier, vilka bygger på en över- och underordning. Exempel på sådana kategorier kan vara man-kvinna, heterosexuell-homosexuell, medelklass-arbetarklass, vit-svart eller ”vi” och ”de andra” där det förstnämnda begreppet är överordnat det andra.²³⁷

För att kunna uppfylla syftet ställdes tre frågeställningar, vilka här kommer besvaras i tur och ordning samt kopplas till teori samt tidigare forskning. Första frågan handlade om hur religionskunskapsläroböcker för gymnasiet med utgivningsår från och med 2011 beskriver förhållandet mellan världsreligionerna och kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet. När det gäller kategorin kön presenterar läroböckerna en uppdelning i olika könsroller i samtliga världsreligioner. Kvinnors roll kopplas främst till hem och familj och mäns till försörjning. Uppdelningen märks även i religiösa sammanhang vid högtider eller vid placeringen i moskéer/synagogor. Detta går att anknyta till Hirdmans teori om isärhållandets princip, vilken innebär att män och kvinnor har olika roller som inte bör blandas.²³⁸ Hirdmans och Mattsons tankar om manlighet som norm märks också eftersom författarna lyfter fram att män har de ledande funktionerna/titlarna i religionerna. I de fall kvinnor innehar dessa positioner kallas de för t.ex. kvinnliga rabbiner eller kvinnliga präster. Detta är i enlighet med Mattsons tankar om att män är könsneutrala och osynliggjorda i språket, medan kvinnor synliggörs som just kvinnor.²³⁹ Betoningen av mannen som maktordning i form av familjens överhuvud nämns främst i samband med islam och hinduismen. I kapitlen om islam finns många diskussioner om kvinnans roll och här skiljer sig böckerna åt. I t.ex. *Relief Livsvägar* kan läsaren få en förståelse för att det finns en variation av åsikter inom islam, medan texten i *Religion och sånt* tenderar att förstärka fördomar genom att fokusera på sådant som är kontroversiellt inom islam. I kapitlen om kristendomen är kvinnor i stort sett osynliga eftersom kapitlen främst handlar om historia och framväxt där män har haft ledande positioner. I kapitlen om buddhismen är fokus främst på själva läran, vilket gör både kvinnor och män relativt osynliga. Detta är i enlighet med Skolverkets läromedelsgranskning som visade att det finns en överrepresentation av män i böckerna samt att mannen är norm. Denna undersökning konstaterade att det finns vissa försök att kommentera begreppet kön i religionsläroböcker, men att det ofta sker i särskilda kapitel som inte hänger ihop med övriga texten.²⁴⁰ Detta kan man se även i denna studie. I *Religion och sånt* avslutas varje kapitel med

²³⁷ Mattson 2010: s. 40, 55f, s. 81.

²³⁸ Mattson 2010: s. 81.

²³⁹ Mattson 2010: s. 55.

²⁴⁰ Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund*, s. 28ff.

ett avsnitt om kvinna och man i religionen och i *Religion för gymnasiet 1* finns ett särskilt kapitel som heter ”Människa, kön och sexualitet”. Läroböckerna visar dock också att traditionella könsroller håller på att förändras och ser olika ut i olika inriktningar, vilket synliggör att rollerna är en föränderlig konstruktion.

När det gäller kategorin sexualitet varierar beskrivningarna mellan de olika religionerna. Själva sexualiteten beskrivs som skamfull och negativ inom kristendomen och i korta ordalag även inom buddhismen eftersom sex kan störa koncentrationen. I kapitlet om islam beskrivs att kvinnans sexualitet ska begränsas och beskyddas. Både inom islam och inom judendomen ses sex som något naturligt, men det ska ske inom äktenskapet. Familjens roll betonas inom samtliga religioner. Detta anknyter till Mattsons tankar om sexualitet som en maktordning. Eftersom sexualitet kopplas till reproduktion och familjebildande har det skapats en heterosexuell maktordning.²⁴¹ Homosexualitet diskuteras inte alls i kapitlet om islam, hinduism och buddhism, vilket gör den heterosexuella normen tydlig. Det finns inte heller bilder på homosexuella par i något av dessa kapitel. Författarna nämner att homosexualitet är accepterat inom vissa inriktningar av judendomen och Svenska kyrkan lyfts fram eftersom den tillåter vigsel av homosexuella par. Tidigare forskning har visat att sexualitet fram till 1800-talet sågs som en handling, snarare än något man ”är”.²⁴² Författarna visar att detta synsätt finns kvar inom vissa religioner där homosexualitet har setts/ses som en sjukdom, möjlig att ”bota”. Enligt min uppfattning presenterar inte författarna särskilt tydligt sexualitet som en föränderlig konstruktion. De föreställningar som finns om homosexualitet verkar sitta djupt och vara svåra att förändra och även författarna bidrar indirekt till att göra homosexualitet till något avvikande eftersom det främst tas upp i särskilda kapitel eller avsnitt. I en av böckerna uppmanas eleverna att diskutera om två killar ska ha rätt att gifta sig och skaffa barn. Detta går att anknyta till Skolverkets granskning av läromedel där det lyfts fram att frågor av den typen kan förstärka bilden av homosexualitet som något avvikande.²⁴³ En annan iakttagelse är att frågor om bi- eller transexualitet inte behandlas alls i kapitlet om världsreligionerna.

Klassbegreppet förknippas ofta med Karl Marx indelning av människor utifrån ekonomiska förutsättningar.²⁴⁴ Någon sådan indelning framträder inte i läroböckernas beskrivningar. Författarna fokuserar snarare på medmänsklighet inom religionerna. Kristendomen beskrivs utifrån Jesus kärleksbudskap där fattiga ska sättas framför rika. Välgörenhet och mission sägs vara viktigt inom både kristendomen och islam. Kring islam betonas rättvisebudskapet starkt och buddhismen sägs fokusera på att bemöta andra väl. Dessa tankar finns även inom hinduismen och judendomen, men författarna lyfter inte det lika tydligt. Använder man däremot Webers eller Bourdieus definitioner av klass som inkluderar fler aspekter som t.ex. utbildning, politiskt inflytande och kulturella koder²⁴⁵ blir situationen en annan. Samtliga författare skriver att det finns en stark rangordning utifrån både kast och ålder inom hinduismen samt att det finns en rangordning mellan munkar och lekmän inom buddhismen. Mattsons beskrivning av klass som en konstruktion samt att människor fostras in i en klass,

---

²⁴¹ Mattson 2010: s. 60-61, 63.

²⁴² Mattson 2010: s. 62.

²⁴³ Skolverket, *I enlighet med skolans värdegrund*, s. 37ff.

²⁴⁴ Mattson 2010: s. 67f.

²⁴⁵ Mattson 2010: s. 67f.

framträder dock enbart i samband med kastsystemet och tas inte upp av författarna i anslutning till övriga religioner.²⁴⁶ Inom judendom, kristendom och islam finns visserligen religiösa titlar, men de tillskrivs ingen större status av författarna. Snarare lyfts det fram att människor har rätt att tolka religionen på egen hand. Ett undantag är påven som har högt anseende inom den katolska kyrkan. Enligt min uppfattning fokuserar författarna väldigt lite på religionernas koppling till socioekonomiska skillnader. Detta står i kontrast mot ämnesplanens uppmaning till studier av hur en religion förhåller sig till socioekonomiska skillnader, hur religionen kan yttra sig för människor beroende på deras socioekonomiska status och i vilken mån religioner bidrar till att legitimera och vidmakthålla socioekonomiska skillnader.²⁴⁷ Intressant är att det inte heller finns särskilt mycket tidigare forskning kring denna fråga. I Skolverkets stora undersökning av läroböcker fanns inte kategorin socioekonomisk bakgrund med.

Etnicitet är den mest svårdefinierbara kategorin, vilket märks i läroböckerna eftersom författarna sällan använder begreppet uttalat. Enligt Mattson handlar etnicitet om processer som skapar samhörighet, men även en hierarkisk ordning mellan grupper. Författarna presenterar främst en sådan samhörighet i förhållande till judendomen och i samtliga böcker används uttrycket ”det judiska folket”. Författarnas användning av begreppen etnicitet, nation och folk är dock inte samstämmiga. En bok beskriver judendomen som en etnisk religion, medan en annan framför att vem som är jude inte går att placera in i termer av etnicitet och nationalitet. I en av böckerna finns en liknande koppling till hinduismen där en hinduisk kvinna säger att man inte kan konvertera till hinduismen, utan att man föds till hindu. Detta kan ses som en statisk syn på etnicitet. Enligt Mattson finns en risk att se etnicitet som statistiskt eftersom det delar in människor på ett sätt som liknar rasbegreppet. Kvinnans uttalande är dock inget som utvecklas i boken och inte heller i övriga böcker tas liknande resonemang upp. Mattson anser att etnicitet bör ses som en konstruktion eftersom känslan av samhörighet kan variera i olika kontexter.²⁴⁸ Detta lyfts fram i böckerna i form av att religioner sägs anpassa sig till de kontexter de framträder i. I just kapitlet om islam argumenterar flera författare mot påståendet att ”alla muslimer tänker på ett visst sätt”. Detta går att tolka som att författarna anser att nationalitet har större betydelse för en grupp etnicitet än religionstillhörighet. Men samtidigt är det svårt att skilja mellan kultur och religion och kanske är det därför författarna inte utvecklar resonemanget. Runblom skriver i Skolverkets granskning att individens uppfattning om sin etnicitet ibland kan stå i konflikt med omgivningens föreställning.²⁴⁹ Detta kan man se exempel på i *Relief Livsvägar* där en kvinna från Iran ses som muslim i andras ögon, men inte i sina egna. I studier av etnicitet granskas ofta åtskillnaden mellan ”vi” och ”de andra” eftersom en grupp samhörighet kan beskrivas utifrån hur den skiljer sig från andra grupper. Samhörigheten i ”vi-gruppen” kan bli starkare om man lyfter fram vad som skiljer ”oss” från ”de andra”. Enligt Mattson finns det även en under- och överordning bland dessa grupper där den västerländska kulturen har setts som norm.²⁵⁰ Någon hierarki där vissa religioner eller kulturer uttryckligen beskrivs som bättre än andra tycker jag mig inte kunna finna i böckerna, men däremot framträder perspektivet ”vi” och ”de andra”. Kristendomen

---

²⁴⁶ Mattson 2010: s. 69f.

²⁴⁷ <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasi utbildning/gymnasieskola/rel> 2013-10-25.

²⁴⁸ Mattson 2010: s. 80.

²⁴⁹ Runblom 2006, s. 3f.

²⁵⁰ Mattson 2010: s. 80ff.

framställs i positiva termer och mycket av innehållet i böckerna fokuserar på kristendomens kärleksbudskap. Få kontroversiella frågor tas upp och i en av böckerna, *Religion och sånt*, används uttrycket ”vi” på några ställen”. Det sker även i kapitlet om islam där författaren skriver att ”vi i Sverige” kan tycka vissa företeelser i islam är underliga. Detta kan göra det svårt för svenska muslimska elever att identifiera sig i texten. I kapitlet om islam tas frågor som månggifte, jihad, omskärelse och heder upp. Även om författarna skriver att t.ex. vissa sedvänjor härstammar från andra kulturer finns en risk att eleverna kopplar dem just till islam eftersom de finns med i detta kapitel. Boken *Lika och unika* skiljer sig här från övriga eftersom den behandlar hederskultur i ett helt annat kapitel och inte kopplar det till islam, vilket kan vara en fördel. Något annat som slår mig i granskningen är att hinduismen och buddhismen beskrivs i övervägande positiva termer och att språket ofta är personligt. Läsaren uppmanas att leva sig in i situationer och applicera dem till sig själva, vilket ökar känslan av identifikation. Det sägs också att många ”västerlänningar” ser dessa religioner som tilltalande. Varför dessa religioner beskrivs övervägande positivt kan inte tolkas här, men skulle vara ett intressant uppsatsämne i sig.

Den andra forskningsfrågan handlade om i vilka andra sammanhang (kapitel) kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet förekommer i gymnasiets religionskunskapsböcker med utgivningsår från och med 2011. Denna fråga är relevant eftersom ämnesplanen förespråkar att frågor om kön, etnicitet, sexualitet, socioekonomisk bakgrund även kan tas upp i samband med etiska och existentiella frågor samt kopplas till identitet.²⁵¹ Granskningen visar att kategorierna kopplas till identitet i alla böcker utom *Relief Livsvägar*, i vilken identitet enbart beskrivs i förhållande till religion. I de andra böckerna finns resonemang om hur föreställningar kring olika grupper uppstår och att föreställningarna är en konstruktion. Denna konstruktion lyfts främst fram i förhållande till kön och sexualitet, men inte i lika stor utsträckning kring etnicitet och socioekonomisk bakgrund. Böckerna tar också upp att vissa grupper setts/ses som överordnade andra, t.ex. i form av en heterosexuell norm. Detta anknyter i hög grad till Mattsons begrepp *konstruktion*, *maktstrukturer* och *kategorisering*.²⁵² Böckerna tar även upp kategorierna i samband med etik och moral, men här skiljer de sig en hel del åt. Boken *Lika och unika* utmärker sig eftersom den innehåller flera kapitel om etik och moral, i vilka kategorierna förekommer frekvent. Kapitlet handlar t.ex. om diskriminering utifrån de olika kategorierna, om jämställdhet, mångkultur, stereotyper m.m. I boken finns exempel som utmanar den heterosexuella normen, medan övriga böcker inte nämner homosexualitet alls i kapitlet om etik och moral. *Lika och unika* tar också upp kategorierna i samband med existentiella frågor om mening, vilket inte görs i övriga böcker. I de andra böckerna finns få kopplingar till kategorierna i texterna om etik och moral, men däremot finns kopplingar i elevexemplen. Två av böckerna har, enligt min mening, exempel som snarare förstärker än motverkar stereotyper kring kön och etnicitet. Exemplet handlar t.ex. om ”duktiga” flickor och ”bråkiga” pojkar samt om kvinnoförtryck i andra kulturer. Detta går att anknyta till Eilards avhandling om skolans läseböcker, vilken visade att stereotyper var vanliga i äldre läseböcker, men till viss del även finns kvar i nyare läseböcker.²⁵³

²⁵¹ <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel> 2013-10-25.

²⁵² Mattson 2010: s. 27-36.

²⁵³ Eilard 2008: s. 427f.

Uppsatsens sista forskningsfråga handlade om vad som tas upp om *begreppet* samt *fenomenet* intersektionalitet i gymnasiets religionskunskapsläroböcker utgivna från och med 2011. Granskningen visar att enbart en av böckerna, *Lika och unika*, nämner *begreppet* intersektionalitet. Intersektionalitet sägs handla om att faktorer som kön, klass, etnicitet och ålder möts och författaren lyfter fram att det kan finnas större skillnader mellan människor *inom* en kategori än mellan olika människor av *olika* kategorier. Detta är i enlighet med Lykkes definition att olika kategorier intra-agerar; är sammanflätade med varandra.²⁵⁴ Definitionen av intersektionalitet finns i ett kapitel om etik och moral, men kopplas även till identitet. Författaren skriver t.ex. att människor ofta dikotomiseras till att vara *antingen* gay eller hetero, frisk eller sjuk etc., men att identiteten är mer komplex än så, vilket ger uttryck för ett intersektionellt perspektiv. I övrigt förekommer *fenomenet* intersektionalitet sparsamt i böckerna. Kopplingarna är starkast i avsnitten om identitet, men i stort sett frånvarande i kapitlen om etik och moral samt världsreligionerna. Det är främst i förhållande till begrepp som heder och skam, slöja eller omskärelse som olika kategorier kopplas till varandra.

I denna uppsats ville jag koppla styrdokumentens uppmaning om undervisning kring intersektionalitet med innehållet i religionsläroböcker och även relatera detta till tidigare forskning på området. När detta är gjort tycker jag mig kunna se en viktig skiljelinje. Tolvhed, som gjort en forskningsöversikt om intersektionalitet, lyfter fram att intersektionalitetens styrka är dess förhållningssätt till identitet eftersom intersektionalitet synliggör att identiteten är komplex. Detta synsätt tycker jag kan skönjas i styrdokumentet som kopplar ihop identitet med de olika kategorierna och skriver att en människas identitet är komplex och i viss mån föränderlig. Det går alltså att se en röd tråd mellan tidigare forskning, styrdokument, men även till läroböckerna där det förekommer ett visst intersektionellt perspektiv i kapitlen om identitet. Tolvhed skriver däremot också att det är svårare att använda intersektionalitet ur ett makt-perspektiv. Syftet med ett intersektionellt perspektiv är att synliggöra hur kategorier är sammanvävda och transformerar varandra, men detta har visat sig vara svårt eftersom forskare lätt hamnar i fällan att additivt räkna upp olika kategorier utan att beskriva själva interaktionen mellan dem.²⁵⁵ Enligt min uppfattning hamnar styrdokumentet i denna fälla eftersom kategorier nämns i termer av ”etc.” eller ”b.la.” i förhållande till religion, vilket tyder på ett additivt synsätt. Min granskning har också visat att ämnesplanens definition av intersektionalitet är smalare än den/de som finns bland forskare på området. Intersektionalitet sägs handla om ”frågor om kön, socioekonomisk bakgrund, etnicitet och sexualitet”²⁵⁶ och det framgår inte att kategorier intra-agerar och är sammanflätade med varandra, vilket gör att ämnesplanen misslyckas med att förmedla ett intersektionellt perspektiv i förhållande till studier av religioner. Detta fortsätter som en röd tråd i läroböckernas beskrivningar av religionerna där det intersektionella perspektivet i stort sett är frånvarande och kategorierna istället nämns var för sig på ett additivt sätt.²⁵⁷ Detta kan medföra en risk att kategoriera ses som statiska, d.v.s. något vi ”är”, snarare än något vi ”gör”, vilket enligt Lykke kan låsa fast

---

²⁵⁴ Lykke 2005:2-3: s. 10f.

²⁵⁵ Tolvhed 2010: s. 63.

²⁵⁶ <http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel> 2013-10-25.

²⁵⁷ Poängteras bör att läroböckerna främst resonerar kring könsroller, medan etnicitet och socioekonomisk bakgrund behandlas sparsamt. Gällande sexualitet är det främst en heterosexuell norm som förmedlas. Böckerna är därför inte heller helt kompatibla med uppmaningen att eleverna ska analysera hur religion kan förhålla sig till bl.a. etnicitet, kön, sexualitet och socioekonomisk bakgrund.

människor i olika kategorier.²⁵⁸ Att intersektionalitet behandlas sparsamt i böckerna är problematiskt eftersom tidigare studier visat att lärare ser läroboksanvändning som ett sätt att säkerställa överensstämmelse mellan undervisning och styrdokument.²⁵⁹ Men samtidigt kan man fråga sig hur läromedelsförfattare ska bära sig åt för att, i enlighet med Skolverkets intentioner, synliggöra kategorierna i sig samtidigt som de använder ett intersektionellt perspektiv som innebär att kategorierna är sammanflätade och inte går att skilja åt?! Att de intersektionella exemplen i läroböckerna är få kan bero på det Lykke och Tolvhed kallar ”intersektionalitetens paradox”, d.v.s. att det krävs djupgående studier av hur kategorier intragerar med varandra, vilket är svårt.²⁶⁰ Om religioner ska framställas ur ett intersektionellt perspektiv krävs utförliga exempel, vilket kan vara svårt på de fåtal sidor läromedelsförfattare har till förfogande. Dessutom bör läromedelsförfattare bygga sin information på tillförlitlig forskning och antalet studier av religion utifrån ett intersektionellt perspektiv är få.

En av Skolverkets ambitioner i samband med gymnasiereformen var utökad tydlighet. En genomgång av forskning kring intersektionalitet har visat att begreppet är långtifrån entydigt. Om ett relativt nytt och omdiskuterat begrepp används i styrdokumentet bör det, enligt min uppfattning, definieras utförligare.²⁶¹ Det är också intressant att Skolverket använder ett begrepp som tydligt tar sin utgångspunkt i feministisk forskning utan att synliggöra detta närmare. Otydligheten i styrdokumentet kan enligt min mening vara en förklaring till att läroböckerna inte behandlar *begreppet* eller *fenomenet* intersektionalitet på ett tydligare sätt.

Eftersom slutsatserna i uppsatsen bygger på fyra läroböcker går de inte att dra generella slutsatser om religionsböckernas innehåll. Böckerna var också olika sinsemellan. Enligt min uppfattning har *Lika och unika* ett nyanserat innehåll och elever uppmanas undersöka olikheter inom religionerna. Språket i boken är dock avancerat, vilket kan vara ett hinder för vissa elever. I *Relief Livsvägar* finns flera intervjuer, vilket visar att religionerna är närvarande i Sverige idag och att religion kan se olika ut för olika personer. Detta skulle kunna utgöra ett underlag vid diskussioner ur ett intersektionellt perspektiv. I *Religion för gymnasiet* finns däremot få exempel från Sverige och få diskussionsfrågor, vilket gör boken mer faktabetonad. *+Religion och sånt* är den bok i vilken ”vi och dom-perspektivet” framträder tydligast och kapitlet om islam innehåller flera kontroversiella frågor. Författaren försöker tydliggöra begreppet kön i varje kapitel, vilket är positivt, men det finns en risk att fördomar kvarstår eftersom eleverna ofta uppmanas jämföra med svenska förhållanden.

För egen del har granskningen skapat ett intresse för att undersöka frågan vidare. T.ex. skulle yrkesverksamma lärare kunna intervjuas om hur de undervisar kring kategorierna i förhållande till t.ex. religioner, etik och moral, identitet eller existentiella frågor. Det skulle också vara intressant att studera vad yrkesverksamma lärare känner till om begreppet och fenomenet intersektionalitet. Men det behövs även fler studier av hur läromedel överensstämmer med styrdokumentet samt vilka överväganden lärare gör i urvalet av läromedel.

---

²⁵⁸ Lykke 2005:2-3: s. 14.

²⁵⁹ Skolverket, *Läromedlens roll i undervisningen*, 2006 s. 128ff.

²⁶⁰ Lykke 2007: s. 5ff, Tolvhed 2010: s. 63f.

²⁶¹ Även Runblom, 2006: s. 6-8, har konsaterat att definitioner av viktiga begrepp i styrdokumentet är vaga, vilket kan vara problematiskt eftersom det leder till olika tolkningar av styrdokumentets begrepp.

6. Sammanfattning

År 2011 infördes en ny ämnesplan i religionskunskap på gymnasiet. I denna framförs att intersektionalitet kan lyftas fram i undervisningen i samband med religioner, etik och moral, identitet och existentiella frågor. Intersektionalitet definieras i uppsatsen som att kategorier som t.ex. kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet intra-agerar, d.v.s. är sammanflätade med varandra och ständigt föränderliga. Kategorierna kan också kopplas till en maktordning där vissa grupper ses som överordnade och andra underordnade.

I uppsatsen kopplar jag styrdokumentens uppmaning om undervisning kring intersektionalitet med det innehåll som finns i religionskunskapsläroböcker för gymnasiet som publicerats efter 2011. Syftet var att studera om läroböckerna tar upp intersektionalitet uttalat eller indirekt och/eller om de olika kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet behandlas var för sig samt i vilka sammanhang det i sådana fall sker. För att göra syftet möjligt att undersöka formulerades tre frågeställningar. Den första handlade om hur gymnasiets religionsläroböcker med utgivning från och med 2011 beskriver förhållandet mellan världsreligionerna och kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet. Den andra frågan handlade om i vilka andra sammanhang (kapitel) de olika kategorierna beskrivs i läroböckerna. Den tredje frågan gällde vad som tar upp om själva begreppet samt fenomenet intersektionalitet i dessa religionsläroböcker. Den metod som användes var en kvalitativ textanalys utifrån fyra slumpmässigt utvalda läroböcker från fyra olika förlag.

Resultatet visade att det förekommer resonemang kring kategorierna kön, sexualitet, socioekonomisk bakgrund och etnicitet i relation till världsreligionerna i de fyra läroböckerna. Enligt min uppfattning är kön den kategori som utvecklas mest, medan sexualitet främst behandlas i kapitlet om kristendom och islam. Det går tydligt att se en maktordning i förhållande till kön och sexualitet där män och heterosexualitet är normen. Kvinnor och män har olika roller och mäns roller värderas högst, medan homosexualitet främst behandlas som en parentes. Det går att göra vissa tolkningar kring etnicitet i läroböckernas texter, men det finns få uttalande resonemang om begreppets innebörd. Kristendomen, buddhismen och hinduismen beskrivs i mest positiva termer, medan flera kontroversiella frågor tas upp i anslutning till islam, vilket kan skapa ett ”vi- och dom-perspektiv”. Det socioekonomiska perspektivet behandlas sparsamt i böckerna och lyfts främst fram i samband med kastsystemet i Indien eller rangordning mellan lekmän och munkar inom buddhismen. Det bör dock påpekas att böckerna skiljer sig åt sinsemellan, vilket gör det svårt att dra några definitiva slutsatser. Dessutom bygger slutsatserna enbart på fyra granskade läroböcker, vilket gör att det inte går att dra några generella slutsatser om religionsbäckers innehåll i allmänhet. Fler liknande studier behöver genomföras.

Kategorierna tas också upp i samband med beskrivningar av identitet i samtliga läroböcker utom en. I dessa kapitel lyfts kön och sexualitet fram som en konstruktion, men detta diskuteras inte lika utförligt i relation till etnicitet och socioekonomisk bakgrund. Att det finns en maktordning med över- och underordnade grupper nämns. De olika kategorierna nämns även i samband med etik och moral. I en av böckerna sker det på ett utförligt sätt, medan övriga böcker främst nämner kategorierna i olika elevexempel. Dessa exempel tenderar enligt

min uppfattning i vissa fall att förstärka negativa stereotyper om kvinnoförtryck i andra kulturer eller tankar om ”duktiga flickor” och ”bråkiga pojkar”. I en av böckerna tas kategorierna upp i samband med existentiella frågor om mening.

Slutligen visade undersökningen att *begreppet* intersektionalitet förekommer uttalat i en av läroböckerna där det definieras i enlighet med tidigare forskning på området, d.v.s. att kategorier som kön, klass, etnicitet och ålder möts och att det finns stora skillnader inom varje kategori. Intersektionalitet kopplas här både till etik och moral, men även till identitet. *Fenomenet* intersektionalitet finns med sparsamt i de olika läroböckerna. Det finns många kopplingar till de olika kategorierna var för sig, vilket nämns ovan, men dessa kategorier kopplas sällan ihop med varandra. Kopplingarna är starkast i avsnitten om identitet där identiteten sägs bestå av flera olika delar, men i stort sett frånvarande i kapitlen om etik och moral samt världsreligionerna. Detta kopplar jag samman med det som Lykke kallar för ”intersektionalitetens paradox”. En intersektionell analys är värdefull eftersom den kan ge nya insikter i hur människans identitet är utformad eller hur olika människor påverkas av maktstrukturer i samhället, men detta kräver djupgående studier av intra-aktionen mellan olika kategorier, vilket är svårt att genomföra rent metodiskt och ställer höga krav på läromedelsförfattarna. En annan slutsats är att styrdokumentens definition av intersektionalitet är smalare än den som anges bland forskare på området. Själva intra-aktionen mellan kategorierna framträder inte tydligt i styrdokumentet, utan kategorierna presenteras på ett mer additivt sätt. Detta kan vara en förklaring till att läroböckerna främst behandlar de olika kategorierna var för sig. Att skriva läroböcker ur ett intersektionellt perspektiv är komplicerat och krävande. Det gäller även undervisning ur ett intersektionellt perspektiv. Ytterligare forskning kring hur lärare i praktiken använder ett intersektionellt perspektiv samt kopplar olika kategorier till religioner, etik och moral, identitet samt existentiella frågor skulle därför vara av intresse.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor:

Appelros Erica (2005), ”Religion och intersektionalitet”. Ingår i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (26): 2-3.

Brah Avtar and Phoenix Ann (2004). “Ain’t I A Woman? Revisiting Intersectionality”. Ingår i *Journal of International Women's Studies*, 5(3), 75-86. Finns tillgänglig på:
<http://vc.bridgew.edu/jiws/vol5/iss3/8>

Crenshaw Kimberlé (1989), *Demarginalizing the Intersection of Race and Sex*, University of Chicago Legal Forum.

de los Reyes, Paulina, Irene Molina och Diana Mulina (red), (2002) *Maktens (o)lika förkländnader – Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*, Stockholm, Atlas.

Eilard Angerd (2008), *Modern, svensk och jämställd – Om barn, familj och omvärld i skolans läseböcker 1962-2007*, Lärarutbildningen Malmö högskola, Diss, Lund: Lunds universitet.

Franck Olof, (2011) *Lika och unika: om mening, värde och tro*, 1 uppl., Lund, Studentlitteratur.

Gadd Karlsson, Stefan (2011), *En värld är varje människa – En analys av framställningen av sexualitet och könsidentitet i läromedel för samhällkunskapens a-kurs på gymnasiet*, Magisteruppsats, Stockholms Universitet.

Göth Lennart, Lycken Rüter Katarina & Wirström Veronica (2012), *Religion för gymnasiet*. 1, 1. uppl., Stockholm, Natur & Kultur.

Hill-Collins Patricia, “Toward a New Vision: Race, Class and Gender as Categories of Analysis and Connection” (1996), ingår i *The meaning of Difference*, (red) Rosenblum Karen E samt Travis Ton-Michelle C, New York.

Holme Idar M. & Bernt K. Solvang (1997), *Forskningsmetodik. Om kvalitativa och kvantitativa metoder*, Lund, Studentlitteratur.

Hooks Bell (1981), *Ain’t I a Woman, Black Women and Feminism*, Boston, MA.

Josefsson Ida (2009), *Vem förmedlar bilderboken – En analys av barnlitteratur ur ett intersektionellt perspektiv*, Högskolan i Gävle.

Lykke, Nina (2003), ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen”, Ingår i *Kvinnovetenskaplig tidskrift*,(24):1.

Lykke Nina (2005), ”Nya perspektiv på intersektionalitet: problem och möjlighet”, Ingår i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (26):2-3.

Lykke Nina (2007) ”Intersektionalitet på svenska”. Ingår i *Kulturstudier i Sverige*, Lund, Studentlitteratur.

Mattlar Jörgen (2008), *Skolbokspropaganda? En ideologianalys av läroböcker i svenska som andraspråk (1995-2005)*, Acta, Diss, Uppsala: Uppsala Universitet.

Mattson Tina (2010), *Intersektionalitet i socialt arbete – Teori, reflektion och praxis*, Malmö, Gleerups.

McCall Leslie (2005), ”Intersektionalitetens komplexitet”. Ingår i *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* (26): 2-3.

Nash Jennifer C (2008), ”Re-thinking Intersectionality”, ingår i *Feminist Reviews*, vol. 89. Finns tillgänglig på: https://www.academia.edu/440171/Re-Thinking_Intersectionality

Palmér Anna, Virgo Evelyn (2011), *Briljanta och magiska läseböcker? – En kritisk diskursanalys av två läsläror ur ett Intersektionalitetsperspektiv*. Uppsala Universitet.

Ring, Börge (2013), *Religion och sånt*, 4 uppl., Stockholm, Liber.

Roos Christina (2013), *Vem får synas i texten – En maktanalys av de nationella proven i svenska 2006-2010 ur ett intersektionellt perspektiv*, Högskolan i Halmstad.

Runblom Harald (2006), ”En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker” – Underlag till skolverkets rapport *I enlighet med skolans värdegrund*, Stockholm, Skolverket.

Skolverket (2011), *Gymnasieskola 2011*, Stockholm.

Skolverket (2006), *I enlighet med skolans värdegrund – En granskning av hur etnisk tillhörighet, funktionshinder, kön, religion och sexuell läggning framställs i ett urval av läroböcker*, Rapport 285, Stockholm.

Skolverket (2006), *Läromedlens roll i undervisningen*, Stockholm.

Tidman Nils-Åke, Wallin Kerstin (2012), *Relief Livsvägar: religionskunskap för kurs 1, 2 uppl.*, Malmö, Gleerup.

Tolvhed Helena (2010), *Intersektionalitet och historievetenskap*, Scandia (76):1, Lund.

Vernersson Sara, Rönnerhag Amanda (2012), *Likabehandling i teorin - En intersektionell analys av två skolors likabehandlingsplaner*, Göteborgs universitet.

Yuval-Davis Nina (2006), ”Intersectionality and Feminist Politics”, ingår i *European Journal of Women’s studies*, 13(3). Finns tillgänglig på: <http://ejw.sagepub.com/content/13/3/193.abstract>

Elektroniska källor:

Adlibris:

<http://www.adlibris.com/se/bok/ny-tid-ny-tro-2a-uppl-9789140640468> 2013-11-09.

Gleerups hemsida:

http://www.gleerups.se/gy-vux-religionskunskap/40676573-product?category=gy-vux/gy_vux_religionskunskap 2013-11-08.

Koranöversättning:

<http://www.koranensbudskap.se/translations.aspx?chapterID=29&langID=&p=2> 2013-12-09.

Landguiden:

<http://www.landguiden.se/Lander/Asien/Indien/Sociala-Forhallanden> 2013-12-09.

Lärarnas Nyheter:

<http://www.lararnasnyheter.se/personer/katarina-lycken-rueter> 2013-11-09.

Nacka gymnasium:

<http://www.nackagymnasium.nacka.se/default.aspx?id=10942> 2013-11-09.

Psykologiguiden:

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=begrepp> 2013-12-13.

<http://www.psykologiguiden.se/www/pages/?Lookup=Fenomen> 2013-12-13.

Skolverket, forskning för skolan:

<http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/pa-vilket-satt-kan-laromedel-styra-undervisningen-1.181693> 2014-01-17

<http://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning/didaktik/tema-laromedel/ar-forskarna-overens-1.181787>

2014-01-17.

Skolverket, ämnesplan för Religionskunskap:

<http://www.skolverket.se/laroplaner-amnen-och-kurser/gymnasieutbildning/gymnasieskola/rel?tos=gy&subjectCode=rel&lang=sv> 2013-09-05, 2013-10-25.

Svenska kyrkan:

<http://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?di=680916> 2013-12-15.

The European Forum for Teachers of Religious Education:

http://www.mmiweb.org.uk/efre/board_pages/nils.html 2013-11-09.

Wikipedia:

http://sv.wikipedia.org/wiki/B%C3%B6rge_Ring 2013-11-09.

http://sv.wikipedia.org/wiki/Lennart_G%C3%B6th 2013-11-09.